

ARGUMENTACE V KOMUNIKACI

(Průzkum komunikačního pojetí argumentu)

Ondřej Klein

II. VYMEZENÍ ARGUMENTACE

II.1 Problematika definic

Argumentace je v pojetí pragmaticko-dialektického přístupu téměř výlučně spojována s texty **dialogickými** a je poměřována ideálním modelem kritické diskuse. Ta prostřednictvím pragmaticko-dialektických pravidel zpětně ovlivňuje vnitřní uspořádání, resp. výstavbový princip argumentačních textů v poměrně úzce vymezeném směru. I když autoři van Eemeren a Grootendorst počítají s tím, že odpůrce nemusí být v komunikační situaci fyzicky přítomen a může být pouze implicitně předpokládán, zdá se nám, že **popisný, normativní a analytický aparát pragmaticko-dialektických pravidel pro kritickou diskusi v monologických textech tak zcela nepostačuje.**

Argumentace (a ponecháme prozatím stranou, jak tento jev charakterizovat či klasifikovat) se vyskytuje v mnoha různých textech monologických a dialogických, v písemné i ústní podobě, a v jednotlivých komunikačních kontextech slouží rozdílným funkcím (Švandová, 1999). Jedná se o jev komplexní, zahrnující kognitivní procesy, psychologické, sociální, etické i estetické aspekty, a týká se potažmo všech znakových systémů (tedy nejen řeči). S ohledem na **komplexnost a interdisciplinární povahu** tohoto jevu je nepochybné, že se dle jednotlivých pohledů liší jeho popis, definice i funkce.

Zpravidla bývá **argumentace** charakterizována obecněji zejména z pohledu logiky jako **zdůvodňování** (Berka, 1978), tzn. předkládání důvodů, argumentů pro zastávanou tezi, tedy jako **myšlenkový proces**, v němž oproti deduktivnímu usuzování, kdy z premis na základě platných logických pravidel vyvozujeme závěr / tezi, „*postupujeme v obráceném sledu*“ (Bokr – Svatek, 2000). V procesu argumentace se však (např. pro zvážení předložených argumentů) bezpochyby uplatní i deduktivní postupy. Takto kontrastně tedy argumentaci a její podstatu vymezovat nelze.

Navíc mnozí autoři (např. Bokr – Svatek, 2000, ale i pragmaticko-dialektická škola v pojmu strategického manévrování) si uvědomují, že v argumentaci jde rovněž o to, přesvědčit druhou stranu o svém stanovisku, tzn. že se musí opírat rovněž o mimologické prvky. Například Tondl (1997, s. 55) ji definuje jako „*úsilí (a nejen explicitně projevené např. výčtem argumentů), které má přímo či nepřímo dovést účastníky dialogu nebo komunikace k přijetí, zdůraznění nebo ospravedlnění uváděného stanoviska, názoru, postoje k vymezené situaci, k vyslovené výpovědi nebo jinak charakterizovanému souboru dat*“, přičemž v takovém „praktickém“ / „instrumentálním“ zdůvodňování či usuzování nemusí jít nutně o logickou inferenci, ale spíše o určitou podobu

asociace.³¹ Tato pojetí se v mnohém blíží komplexnějšímu komunikačnímu, z tradice rétorickému pohledu.

Sepětí argumentace s rétorikou dokumentuje rovněž definice M. Jaurise a Z. Zastávky (1992) – ti považují argumentaci za „*pokus o názorové ovlivnění odůvodněním ... nebo častěji řadou odůvodnění, případně doprovázené i mimoracionálními prostředky, různými strategickými manévry apod.*“ Oproti odůvodnění má podle nich složitější stavbu, protože kromě teze jsou v ní odůvodňovány i samotné argumenty. V Encyklopedickém slovníku češtiny (dále ESČ) je pak argumentace pojímána ještě širše jakožto účelná a racionální forma fungování jazyka v sociální interakci, jako „*jazykové jednání, jehož komunikačním cílem je převést něco sporné ('quastio') pomocí něčeho kolektivně platného na něco platné ('argumentatio')*“ (ESČ, 2002, s. 45).³²

Z výše uvedených definic lze usoudit následující. Všem je společné, že argumentace ve své jazykové realizaci představuje druh komunikačního jednání, ve kterém se mluvčí snaží eliminovat adresátovu (případně i svou vlastní anebo objektivně danou – viz definice ESČ) pochybnost o nějakém tvrzení či jeho (výslovný či předpokládaný) nesouhlas s ním. Z psychologického hlediska je pak záměrem mluvčího nejen snaha o přijetí takového tvrzení adresátem (prostý verbální souhlas), ale pokus o názorové ovlivnění nebo přímo přesvědčení adresáta, popř. sebe sama (viz definice ESČ).

V čem se uvedené popisy přeci jen trochu liší, jsou prostředky (resp. jejich poměrné zastoupení v takovém jednání), jakými tohoto cíle dosáhnout. Jádrem problému není ani tak to, zda se argumentace omezuje jen na zdůvodňování (jak ji pojmají Bokr – Svatek, 2000) či se zde uplatní i deduktivní logická schémata (odpověď je nasnadě), ale spíše v poměrném zastoupení prostředků řekneme *konvenčně racionálních*, které se opírají o logické

³¹ Tímto autor, domníváme se, poukazuje na to, že řada našich argumentů je postavena spíše na společenské dohodě o platnosti, na zvyku, že takto se dané stanovisko zdůvodňuje, než na přísné logických pravidlech vyvozování a nepochybných kauzálních vztazích mezi premi samy a závěrem. Podrobněji o tom např. PERELMAN (1979).

³² Tato definice v ESČ od slova „převést“ až do konce je neznačená parafráze něm. autora W. KLEINA (1980). Poněkud paradoxní je na ní to, že v první části je ke Kleinově definici připojen pojem *jazykové jednání*, spjatý především se jménem J. Habermase, ač Kleinova studie a rovněž tato pasáž byla předmětem Habermasovy kritiky (HABERMAS, 1981). Navíc v původní Kleinově definici se říká, že jde o to, převést něco *kolektivně sporné pomocí něčeho kolektivně platného na kolektivně platné* (KLEIN, 1980). Slovem *kolektivně* je zde naznačena jistá relativnost východiska, prostředku i výsledku takového jednání. Problémem upravené definice z ESČ je však to, že navozuje dojem, že pomocí něčeho *kolektivně* platného (relativního) se ze sporného dospěje k platnosti absolutní, což je nemyslitelné. Buď tedy měla být v definici ESČ ona relativnost v podobě slova *kolektivně* vztažena na všechny členy (východisko, prostředek i výsledek), nebo na žádný.

i etické standardy, a prostředků *mimoracionálních*.³³ Z definic nepřímo plyne: abychom nějaké jazykové jednání vedené snahou přesvědčit adresáta považovali za argumentaci, je **nutná přítomnost prostředků, které jsme označili jako konvenčně racionální**. Účastník komunikace se ovšem někdy může spokojit pouze s „formální“ nápodobou takového řečového jednání. Z formulace výpovědi *Jeho argumentace vypadá jako logická, ale...*, která je typická v polemice, lze vysoudit následující. Mluvíci sice oponentův projev nepovažuje za „skutečně“ logický, přesto ho stále vnímá jako argumentaci. Pracuje přitom s jakousi **představou racionality**, kterou protivníkův projev naplňuje nebo jí alespoň **formálně** vyhovuje.³⁴

Naproti tomu ztvárnění komunikačního cíle přesvědčit adresáta se účastní také (a někdy jen výhradně) prostředky „mimoracionální“; ponecháme-li stranou estetizující prostředky, pak jejich krajní polohu představují například sliby, lichocení nebo hrozby. Posledně jmenované můžeme považovat za jeden z mezích polů toho, co bychom označovali jako argumenty, potažmo argumentaci. V oblasti racionálních prostředků by druhý pól představoval patrně matematický důkaz, a to zejména pro své striktně formalizované, symbolické vyjádření. V těchto krajních polohách je proto poněkud problematické takové „útvary“ (mluvní akty) za argumenty, resp. argumentaci označovat.

Jednoznačné definování „jevu“ argumentace se navíc komplikuje při rozlišování dialogických a monologických textů. I když se dialogičnost jeví jako podstatný a vždy přítomný rys i argumentačních textů monologické povahy, rys významně ovlivňující samotný způsob utváření či princip výstavby argumentace, dokonce vlastní podmínky jejího vzniku, zdá se oprávněné předpokládat, že **předjímání námitek nepřítomného, virtuálního oponenta předkládáním důvodů pro tvrzení se odrazí na výstavbě, vedení důkazů, zkratka na celkové podobě argumentačního textu zcela jiným způsobem než v případě reakcí skutečného oponenta v dialogu**.

³³ Mezi těmito dvěma skupinami, vnímanými spíše intuitivně, pochopitelně nelze vést ostrou hranici. Dále je dobré si uvědomit, že **mimo matematické, přírodní vědy je zpravidla taková hranice vnímána do značné míry subjektivně a odráží se v ní názorová stoupenectví jednotlivých stran sporu**. Na její vágnosti je často samotná argumentace založena – umožňuje argumenty podporující oponentovo stanovisko vnímat jako neracionální/ nelogické a na tom stavět další (vedlejší) argumentaci (resp. argumentační linii). (Viz formulace typu *Jeho argumentace vypadá jako logická, ale...*) V konkrétní argumentaci mohou mít jak racionální, tak neracionální argumenty různé funkce, sloužit různým cílům (etickým i neetickým). Zde srov. pojem *derailments* v pragmaticko-dialektickém přístupu k argumentaci.

³⁴ V nabízené interpretaci dané výpovědi počítáme s tím, že mluvčí myslí upřímně to, co říká. Předmětný výrok lze pochopitelně využít jako rétorický trik (a tak tomu také často je) – jednou větou tak v podstatě klasifikujeme všechny oponentovy argumenty jako nelogické a tím se zbavujeme břemene dokazovat chybnost (nelogičnost) každého protivníkovy argumentu zvlášť.

V diskusi, polemické výměně názorů, lze totiž sledovat jak „argumentaci“ (důvod značení v uvozovkách viz níže) jedné strany, tak „(kontra)argumentaci“ strany druhé. V ideální *kritické diskusi* je proces předkládání argumentů řízen bezprostředními požadavky na jejich předložení, tedy algoritmem, v němž po předložení stanoviska nebo jednoho či více argumentů mluvčím zpravidla následuje okamžitá reakce komunikačního partnera v podobě jejich přijetí, nebo odmítnutí. V takovém případě „argumentaci“ zastánce stanoviska nelze oddělit od námitek („argumentace“) jeho odpůrce. Nelze je tedy vnímat jako dva argumentační texty. Jednotlivé argumenty extrahované z textu v chronologickém sledu u každého zvlášť by totiž představovaly dvě nekoherentní a neúplné argumentační linie.

Pokud ale argumenty uspořádáme do logické struktury, tedy jako logické zřetězení argumentů vzájemně i nezávisle podporující stanovisko/-a, pak už (logickou) koherenci vykazují. Tímto způsobem provádějí van Eemeren – Grootendorst – Jackson – Jacobs (1993) rekonstrukci argumentačního textu. Pomocí jejich transformací (*deletion, addition, permutation, substitution*) tak z diskuse získáme minimálně dvě (účastníků diskuse může být více) „argumentace“.³⁵ To je však jaksi v rozporu s pojetím argumentace jako kritické diskuse společně vedoucí k vyřešení sporu (tedy argumentace jako „žánru“), resp. pojetím argumentace jako komplexního mluvního aktu (jak uvádí pragmaticko-dialektická škola).

Tento zdánlivý rozpor ale dokládá především to, že při **popisu argumentace je nutno odlišovat argumentaci jako specifický komunikační útvar, „žánr“** (jiný holandský lingvista a kritický analytik diskurzu T. A. van Dijk,

³⁵ I nehlédě na převedení chronologického sledu argumentů (ve významu důvodů – viz níže) v diskusi na uspořádání logické je problematika diskuse, obecněji dialogické/polylogické komunikace, složitá v tom smyslu, zda dialog/polylog pojímat jako dva či více promluvních celků, textů, daných souhrnem všech výpovědí jednoho mluvčího, nebo jako text jeden.

Zpravidla se dialog, resp. polylog pojímá jako jeden text složený z promluvy dvou, resp. více jeho účastníků (v Hausenblasově terminologii jako jeden komplex komunikátů – HAUSENBLAS, 1984). Pravidla a omezení žánru diskuse (většinou) spojovaná s mluvenou podobou řeči takové pojetí bezpochyby podporují. Repliky zde totiž na sebe bezprostředně navazují s minimálním časovým odstupem a protistrana zpravidla může nebo musí na jednotlivé repliky reagovat. Situace se poněkud zproblematizuje v **projevu psaném**, a to zejména v argumentačních textech, např. u polemik v tisku. V takovém případě **nelze již mluvit o bezprostřednosti reakce a nutnosti** (spíše než možnosti) **reagovat na jednotlivou repliku** (pokud ovšem není tato povinnost signalizována přímou otázkou, výzvou – i zde však existuje manévrovací prostor pro ústup od závazku odpovědět mnohem širší než v případě „živé“ diskuse). Lze obecně říci, že **čím větší bude časoprostorová vzdálenost „účastníků“ (doba mezi produkcí pisatele a recepcí adresáta-polemika), tím spíše budeme hodnotit takový „dialog“ jako dva samostatné texty.** (Jednotlivé protiargumenty budou vnímány spíše jako intertextové odkazy.)

1990, hovoří o argumentaci jako o diskurzivním/textovém žánru), **od logického zřetězení argumentů** (slovo argumentace v uvozovkách výše v textu). Jak jsme ukázali, zejména v případě dialogických textů je ztotožňovat nelze. Už samotný termín *argumentace* (v některých pojetích), ale i jeho neterminologické užívání konotují z lingvistického hlediska na jedné straně představu jakéhosi **způsobu či principu výstavby textu** (slohového postupu) a na straně druhé představu určitého **typu textu, slohového útvaru nebo žánru** (zde srov. Habermas, 1981 – popis argumentace jako procesu, procedury a produktu – viz výše).

II.2 Argumentace z pohledu (české) stylistiky

Podobným způsobem uvažoval v sérii tří článků v časopise *Kultúra slova* už v roce 1988 významný slovenský lingvista Ján Horecký. Jeho studie *Argumentačný text* (1), *Obsahová štruktúra argumentačného textu* (2) a *Formová štruktúra argumentačného textu* (3) zůstaly v českém kontextu poněkud opomenuty a argumentace byla prakticky do nedávné doby³⁶ popisována pouze v rámci klasických přístupů rétoriky, logiky či práva. Jedná se vůbec o jeden z prvních lingvistických popisů argumentace v československé lingvistice. Horecký (1988/1, s. 65) píše³⁷: „*Ak sa postupne formujú isté typy persvázných a argumentačných postupov, možno už dnes povedať, že tieto typy formujú aj osobitný slohový postup a slohový útvar, ktorý by bolo možné označiť ako ovplyvňovací, presvedčiaci postup, a hotový útvar jako argumentačný útvar alebo argumentačný text*“ [tučně O. K.]. Přičemž slohovým postupem zde rozumí „způsob skládání textu“ a útvar „hotovou, obsahově ucelenou i formálně uzavřenou textovou jednotku“, která má blízko k výkladovým útvarům. Krom toho si je vědom, že argumentace v obecnějším (nelingvistickém) pojetí je poněkud komplexnějším fenoménem: „*Argumentácia je vlastne textotvorná a myšlienková činnosť, v ktorej sa spájajú myšlienkové a jazykové zložky*“ (Horecký, 1988/1, s. 69).

Rovněž Daneš (1999) hovoří v souvislosti s argumentací o specifickém **stylistickém způsobu/modu** (*mode*; článek je v angličtině) prezentace tématu. Z kontextu lze rozpoznat, že oním *modem* rozumí to, co se v české

³⁶ Hlubší zájem českých lingvistů o argumentaci se objevuje až od poloviny 90. let pořádáním 6. mezinárodní konference analýzy dialogu v roce 1996 v Praze, kde bylo téma argumentace předmětem několika příspěvků, a dále přednáškami F. Daneše a S. Čmejrkové na mezinárodní konferenci věnované rétorice a argumentaci ve švýcarském Luganu v r. 1997. Největším počinem na tomto poli jsou pak z poslední doby sborníky *Argumentace a umění komunikovat* (1999) a *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích* (2005).

³⁷ Slovenský text z pochopitelných důvodů ponechávám v originále.

lingvistice tradičně nazývá slohovým postupem, a rozlišuje pět základních modů: popisný, vyprávěcí, výkladový, **argumentační** a úvahový.³⁸ Tyto slohové postupy se mohou realizovat v různých textech či žánrech, a proto podle něj v případě argumentace nejde o textový typ či žánr.

Zatímco specifický argumentační slohový postup, či princip výstavby textu, je vnímán u obou výše zmíněných autorů jako nepochybný a z přístupů v předchozí kapitole uvedených nepřímo vyplývá, pojetí argumentace jako žánru či slohového útvaru už tak neproblematické není. Velmi zřetelně, i když nikoli v rovině explicitně řečeného, vystupuje do popředí v pragmaticko-dialektickém pojetí van Eemeren a Grootendorsta, kde je argumentace definována jako kritická diskuse vedoucí k řešení nesouhlasu v názorech. Argumentace je tak nahlížena ve svém výsledku jako forma dialogického textu s poměrně přesnou charakteristikou a jednoznačnou funkcí – tedy jako textový žánr, resp. slohový útvar. V české lingvistice je takové pojetí dosud nezpracované nebo nepřijatelné (viz Daneš výše); ani v každodenní komunikaci se ostatně obdobný význam pro argumentaci neustálí.

II.2.1 Argumentace vs. polemika

Pokud se ovšem blíže podíváme na polemiku jakožto typ textů s obdobnou charakteristikou a funkcí, který je u nás spojován s tištěnými médii, publicistikou, a který jako žánr pojímán je (Kraus, 1994; Nebeská, 1997; Homoláč, 1998), vyvstanou značné podobnosti. „*Polemika se obvykle definiuje jako názorový spor, který často přechází v osobní útoky a jehož účastníci se snaží čtenáře (posluchače) přesvědčit o své pravdě, resp. o tom, že jejich opačnou pravdu nemá*“ (Homoláč, 1998, s. 236). Srovnáme-li toto konstatování

³⁸ ČECHOVÁ A KOL. (1991, 1997, 2003 i jinde) liší slohové postupy *informační, vyprávěcí, popisný, výkladový a úvahový* (posledně jmenovaný pojímá jako podtyp výkladového; rozdíl spočívá v míře zvýraznění autorského subjektu). Z definic tam uvedených vyplývá, že výkladový slohový postup v podstatě odpovídá tomu, co v této práci rozumíme argumentačním výstavbovým principem textu – srov. Čechová a kol. (1997): „*Výkladový slohový postup směřuje k zachycení vnitřních souvislostí sdělovaných faktů; základem jsou závislosti příčinné... text musí plně objasnit, plně postihnout existující souvislosti předmětu sdělení...*“ (s. 82–83). Dále navíc uvádí deduktivní a induktivní postup jako modifikace tohoto postupu.

Výkladový postup však (minimálně neterminologicky vzato) silně konotuje didaktický aspekt a s tím (krom typických metod názornosti a opakování) spojené předkládání faktů jako nepochybných a často s předem danou (sociální a tím i komunikační) autoritou produktora textu (učitel, autoři slovníku apod.). Je tedy příliš úzce determinován svou společenskou funkcí a nachází se dle mého názoru oproti argumentačnímu slohovému postupu na jiné úrovni abstrakce.

Četné dalších definic polemiky v různých slovnících, které Homoláč (1998) uvádí, s některými výše uvedenými (komunikačními, rétorickými) definicemi argumentace (např. Tondl, 1997), lze dospět k tomu, že **polemika jako žánr** v českém lingvistickém kontextu jistým způsobem a do určité míry **terminologicky zastupuje argumentaci jako žánr**. (Pro anglické adjektivum *argumentative* – např. ve spojení *argumentative discourse* u van Eemeren a Grootendorsta – uvádějí anglicko-české slovníky jako jeden z českých ekvivalentů také výraz *polemický*.)

Podívejme se blíže na jejich podobnosti. Polemika i argumentace se mohou objevovat ve formě psané i mluvené. Mohlo by se na první pohled zdát, že polemika jako žánr se realizuje pouze v dialogické komunikační situaci s konkrétním reálným protivníkem (viz slovesnou valenci *polemizovat s někým*). Avšak **polemika stejně jako argumentace**, i přes významné dialogické rysy jak ve výstavbě, tak v celkové podobě textu, se může primárně objevit i v **monologické komunikační situaci**. Typickým příkladem polemiky bez konkrétního individuálního zastávce druhé strany, s níž jsme ve sporu (polemika s „virtuálním“ protivníkem), je **polemika s veřejným míněním a společenskými konvencemi** (význam valence *polemizovat s někým*), na kterou upozorňuje Nebeská (1997) a dokládá na textech psaných českými feministkami.

Navíc jak upozorňuje Homoláč (1998, s. 259): „... *polemika se k dialogu jako společnému hledání pravdy vztahuje jako k ideálu...*“ Dodejme, že v něm spatřuje rovněž určitý etický standard. Spíše než dialog je však tímto měřítkem polemiky argumentace – dialog není zpravidla vnímán pouze jako společné hledání pravdy, je to pojem mnohem širší, jehož příznačným rysem je vícehlasost. Ono „*společné hledání pravdy*“ totiž v podstatě koresponduje s Habermasovým procesem vedoucím k společenskému konsenzu nebo v pragmaticko-dialektickém pojetí s argumentací jakožto kritickou diskusí sloužící k vyřešení sporu v názorech³⁹ – oba popisy v sobě také zahrnují etické měřítko.

I z podrobnějšího čtení Homoláčova článku a zejména z konkrétních dokladů rovněž vyplývá, že **účastníci polemiky často vznášejí námitky k replikám protivníka, jež neodpovídají jakési ideální** (patrně racionální) **představě o argumentaci**. Z těchto důvodů by bylo možno pojímat **argumentaci** (ve významu kritické diskuse vedoucí k řešení sporu) **jako ideální žánr**, k němuž se účastníci polemiky vztahují, pociťují jím ztělesňovanou racionality a etiku, opírající se především o rovnost, spravedlnost a čestnost mezi komunikanty. V případě porušení některého z těchto standardů slouží poukaz na nedostátí ideálu jako pádný argument. Účastníky předpokládá-

³⁹ Oba tyto pojmy jsou pochopitelně oproti *pravdě* poněkud zrelativizovány, nic to ale nemění na tom, že se jedná o jisté ideální standardy, k nimž se mluvíci přirozeně vztahují.

ným ideálem v procesu zdůvodňování názorů je tedy i logicky přijatelná argumentace jako proces.⁴⁰

Jako rozdílné se v polemice (alespoň podle uvedené definice) oproti definicím argumentace, pokud bychom ji vnímali jako žánr či slohový útvar, ukazuje akcentování osobních útoků mezi komunikanty, obecněji pak ústup racionálního aspektu zdůvodňování a persvazivní funkce textu vzhledem k „partnerovi“ v diskusi (nikoli však ke čtenářům či posluchačům!) a naopak nárůst emocionality (ve vztahu k oponentovi s negativními projevy), eristických triků a taktik sloužících k potření a porážení protivníka-nepřítele. Z tohoto pohledu se pak jeví polemika jako neférová (i když zcela jistě běžnější) forma argumentace.⁴¹

Další rozdíl v rozsahu pojmů argumentace a polemiky vyplyne, srovnáme-li jejich valenční rámce. V případě argumentace budeme v primárním významu argumentovat *pro něco* a až sekundárně *proti něčemu / někomu*, naproti tomu se zpravidla polemizuje *s něčím, resp. někým*, což značí orientaci *proti* něčemu / někomu, nikoli však již *pro něco*. Z toho jednak plyne, že **argumentace je nastavena funkčně mnohem širě, a jedná se o polemiku se do značné míry kryje s argumentací proti něčemu / někomu. Pro žánr polemiky je tedy primárním vyjádření nesouhlasu, protikladného stanoviska, které je doplněno argumentací v obecném smyslu jako zdůvodněním. Pro „žánr“ argumentace je pak primárním vyjádření a obhajoba, resp. zdůvodnění stanoviska, které nemusí být a priori k něčemu / někomu v protikladu. Je nepochybné, že v obou těchto žánrech či slohových útvarech je dominantním argumentační slohový postup.**

Argumentace pojímaná jako žánr (či slohový útvar) nicméně jaksí nemá oporu v odborném ani neodborném úzu. Slovo *argumentace* lze ale v jistých komunikačních podmínkách nahradit substantivem *argumentování*, zpravidla se jím v takových případech snažíme postihnout procesuální aspekt označovaného jevu, tedy že **jde o činnost, řečové jednání**. Jako produkt této činnosti (řečového jednání) pak v konkrétním komunikátu nutně rozlišíme jistý „komunikační útvar“. Nejedná se ale o slohový útvar, jak jej terminologicky pojímá česká lingvistika, ale o „útvar“, resp. jednotku, jako produkt řečového jednání, kterou Austin (1962) a po něm Searle (1969) označovali jako *mluvní akt (speech act)*. V každém mluvním aktu lze totiž rozlišit jak aspekt procesuální (jde o řečové jednání), tak i aspekt produktový (mluvní

⁴⁰ Známy je fakt, že dodržení tohoto ideálu vyžadují účastníci komunikace téměř výhradně po svém oponentovi, sami u sebe jsou zpravidla přesvědčeni o jeho naplnění.

⁴¹ Tento rozdíl vyplývá z definice polemiky uváděné HOMOLÁČEM (1998). Je dobré si však uvědomit, že Homoláč popisuje polemiku jako žánr publicistický. Polemiky ve vědeckém diskurzu zpravidla onen příznak nečestnosti nemívají. Polemika by pak představovala spíše specifické funkční užití argumentace (viz dále).

akt je víceméně ohraničený, odlišený od ostatních mluvních aktů v komunikátu, a proto ho můžeme pojímat i jako specifický komunikační „útvar“, resp. jednotku). Pragmaticko-dialektická škola (viz předchozí část) argumentaci za (komplexní) mluvní akt považuje. My s tímto pojetím v zásadě souhlasíme (viz i dále subkapitola III.2.4).

II.2.2 Argumentační funkční styl

V české stylistice se mimo jiné hovoří o tzv. funkčních stylech (původně, i když s jistými nuancemi, Havránkovy funkční jazyky – in Havránek, 1932) – zpravidla se liší: prostě sdělovací, odborný, publicistický, umělecký, administrativní a rétorický, event. ještě esejistický (viz *funkční styly primární* in Čechová a kol., 1997). Lze si tedy položit otázku, zda dominantní přítomnost argumentů v textech do jisté míry nezakládá jejich specifický charakter, společnou příznačnou podobu a funkci.

K vymezení funkčního stylu dochází „při zobecnění okruhu výrazových prostředků plnicích jednu a tutéž konkrétní funkci nebo funkce přibližně stejné ...“ (Čechová a kol., 1997, s. 38). Protože „jazyk vždy reagoval na nové jevy v životě společnosti, s novými situacemi plnil nové funkce a různou měrou sloužil nově se objevujícím komunikačním potřebám společnosti“ (tamtéž), počet jednotlivých funkčních stylů bude proměnlivý.

Je nepochybné, že v polistopadových poměrech spojených s možnostmi svobodnějšího projevu, širší názorovou pluralitou (tedy systémem parlamentní demokracie) a technologickým i informačním vzestupem (zejm. internet, ale i větší počet televizních stanic) došlo k proměně společenského diskurzu, a to nejen co se týče výrazových prostředků, ale samotných způsobů, standardů a nároků na komunikaci jako celek. Z našeho pohledu je zajímavé, že výše uvedenými podmínkami (tedy v konkurenci /nejen/ politických názorů a koncepcí např. v parlamentu, v konkurenci jednotlivých médií apod.) vzrostl požadavek na zdůvodnění postojů, názorů, obecněji tvrzení, a v důsledku toho i na přesvědčení adresáta o jejich „pravdivosti“, správnosti. Dokladem toho mohou být televizní politické debaty, plné argumentačních výměn, vysílané na celoplošných veřejnoprávních i soukromých stanicích, internetová diskusní fóra, interpelace poslanců, všeobecné výzvy k diskusi o závažných či kontroverzních tématech přinášných změnami ve společnosti. Příznačné pro publicistický styl vyjadřování se stalo doložení předmětu řeči slovy odborníka či průzkumem veřejného mínění (argument autoritou) – to sice na jednu stranu do značné míry hlubší argumentaci doplňuje, ale zároveň poukazuje na implicitní společenský požadavek na zdůvodnění, doložení tvrzení. Všechny tyto aspekty se pak projevují v jazyce a jeho funkcích. Proto se domnívám, že **lze rozlišovat rovněž specifický funkční styl argumentační.**

Jak už bylo výše řečeno, Čechová a kol. (1991, 1997, 2003) pracují s pojmem funkční styl rétorický. Vztahují ho však pouze na rétorickou komunikační situaci – tj. na projevy mluvené adresované „fyzicky přítomné skupině adresátů“ (Čechová a kol., 1997, s. 206). Společenský jev komunikace s dominantním projevem zdůvodňování a přesvědčování je ale mnohem širší. Protože ani označení argumentační funkční styl nezahrnuje tento fenomén komplexně, nabízí se rozlišení funkčních stylů hierarchicky uspořádat, kdy nejvýše by byl **funkční styl přesvědčovací / persvazivní**⁴² (zahrnující příznačně styl publicistický, styl reklamy apod.), z něhož na nižší úrovni abstrakce lze odvodit funkční styly argumentační (texty mluvené i psané, kde se argumentuje), resp. rétorický (vzátažený pouze na veřejné mluvené projevy).

II.3 Termíny *argumentace* vs. *argument*

Problematickostí uchopení pojmu „argumentace“ dále vysvitne také při srovnání s terminologickým i neterminologickým užíváním slova „argument“. Szymanek a kol. (2003) rozlišuje argument ve dvojím významu. V jednom z významů argument označuje „střední termín sylogismu“ (tamtéž, s. 40), což velmi zjednodušeně nahlíženo má blíže k významu pojmu argument, jak se užívá v každodenní komunikaci, neterminologicky – tedy jako důvod (předpoklad) pro nějaké tvrzení (srov. vyjádření typu *Předestřel veškeré argumenty pro své tvrzení. Svě výroky nedostatečně podložil / podpořil argumenty* apod.).

Argumentem v druhém významu je pak dle Szymanka a kol. (2003) míněn úsudek a setkáváme se s ním „tehdy, když pro tvrzení názoru *T* jsou předkládány nějaké výroky *P1, P2 ..., Pn*“, přičemž tyto výroky jsou premisami a zdůvodňují toto tvrzení (resp. závěr). Polští autoři tohoto slovníku slovo *argumentace* používají terminologicky pouze pro pojmenování dvou specifických způsobů předkládání argumentů – *argumentace jednostranná a dvoustranná*; druhá z nich se liší strategií předložení rovněž argumentů druhé strany, aby na nich více méně ukázala, že nepostačují. Komunikační vzhled vnáší do problematiky argumentu zavedením pojmu *argumentační výpověď*. Zjednodušeně řečeno představuje text, v němž je argument (premisy a závěr) prezentován a z něhož je extrahován. Jak lze vidět, výpověď je zde však pojímána zcela jinak, než je tomu v české lingvistické tradici. Z toho důvodu není pro nás příliš vhodné s tímto termínem pracovat.

Jak už bylo řečeno v předchozí kapitole, anglický filozof a logik S. Toulmin slovo *argumentation* (se kterým některá pojetí více či méně terminolo-

⁴² Námitkou může být, že persvazivní funkce je vlastní všem textům, zde však jde o její míru. I přesto je otázkou, zda natolik obecná funkce textů může založit specifický funkční styl.

gicky pracují) nepoužíval a pracoval pouze s termínem *argument* (u kterého novější překladové slovníky uvádějí jako jeden z významových ekvivalentů substantivum *argumentace*). Podobně Weston (1992) hovoří o *krátkém a dlouhém argumentu*, přičemž slovem *argumentation* sporadicky označuje předmět studia argumentů v neformální logice. Neterminologické užívání slova *argumentace* je vcelku pochopitelné. Vědecký popis argumentace totiž od počátku vycházel z pozic logiky, a zaměřoval se proto na jednotlivý elementární argument (ve významu logicky formálně platného vyvození závěru z premis).

V anglicky psaných odborných textech týkajících se argumentace se však pouze zřídka setkáme s významem argumentu jako důvodu.⁴³ Toulmin v tomto významu obecně použije *reason, justification* (podobně i jiní autoři) nebo terminologicky rozlišuje *data* (ve významu *středního termínu sylogismu*), *warrant* (jako záruku či ospravedlnění, proč je *data* důvodem, že platí závěr) a *backings* (jako faktické podklady pro *warrant*); rovněž *rebuttals* jsou v podstatě jakési důvody – (proti)argumenty –, proč a za jakých podmínek závěr nemůže platit (viz Toulmin, 1964). Toulminovo schéma argumentu se navíc rozlišením a hierarchií uspořádání těchto složek v komunikaci vyznačuje určitým procesním aspektem (srov. výše Habermasovu výtku, že Toulminův model redukuje argument na popis produktu) a v podstatě koresponduje s tím, co se později rozumí argumentací. V jednoduché (ideální) komunikační situaci, v níž produktor textu předkládá pro jedinou tezi jeden a více důvodů, se tedy **argument v druhém významu⁴⁴ v podstatě kryje s tím, co zpravidla neterminologicky označujeme argumentací.**

Argumentace se i přesto jeví jako poněkud širší pojem, zahrnující potažmo celý text, kdy jednotlivá zdůvodnění tvrzení či názoru mohou podléhat dílčím zdůvodněním, v textu nemusí být nutně zdůvodněna pouze jedna teze a významným faktorem je zde persvazivní složka. **Lze tedy obecně říci, že právě přenesením argumentu do komunikace, resp. popisem a studiem argumentu v konkrétní komunikační situaci** (tj. cíl, jehož cestu sledovala předchozí kapitola a jenž nepochybně vedl k emancipaci studií argumentace jako samostatné disciplíny), **vstupuje do užívání termín argumentace.**

⁴³ WESTON (1992) poukazuje na to, že jedním ze slovníkových významů slova „argument“ v angličtině je „názor“. Na jednu stranu v jeho popisu „uvést argument“ znamená nabídnout množinu důvodů nebo evidencí na podporu závěru“ (s. 7), tj. blízko vnímání argumentu jakožto důvodu, ale na druhou stranu stejně neproblémově rozumí argumentem závěr, který je podpořen důvody, jež „se nazývají premisy“ (s. 10).

⁴⁴ SZYMANEK A KOL. (2003) argument v tomto významu uvádí na prvním místě; zde je jeho uvedení jako druhého v pořadí motivováno pouze ohledem na plynulé rozvíjení tématu v této podkapitole, tedy z textotvorných důvodů.

II.4 Shrnutí kapitoly

Pokusím se předchozí úvahy krátce shrnout. Jejich cílem nebylo poskytnout úplnou a precizní definici argumentace, ale spíše na podkladě různých definic poukázat na její **interdisciplinární a komplexní charakter** a z toho vyplývající těžkosti při uchopení tohoto jevu. Z lingvistického pohledu se jeví jako výhodné lišit v pojmu argumentace několik aspektů, a to bez nároku na to, že by jejich souhrn měl postihnout argumentaci jako celek. Doplňkovým záměrem byla rovněž snaha argumentaci terminologicky ukotvit v českém lingvistickém kontextu.

Argumentace jako **pojmenování procesu předkládání argumentů** implikuje aspekt **specifického způsobu utváření textu**, tedy slohového postupu či (terminologicky méně zatíženě) výstavbového principu, který se dále diferencuje podle toho, zda se argumentace realizuje v monologické či dialogické komunikační situaci. Proměněné společenské podmínky a normy vytvářející tlak na argumentační charakter textů zakládají příznačný **argumentační funkční styl**. V neposlední řadě lze u textů s dominantní argumentační funkcí a charakteristickou výstavbou a postupem utváření hovořit v obecném smyslu o argumentaci jako **slohovém útvaru**. V pragmaticko-dialektickém pojetí tento textový útvar odpovídá kritické diskusi, v českém prostředí má pak takto pojatá argumentace **nejblíže k polemice**. Polemika se však kryje v podstatě jen s „žánrem“ argumentace proti někomu/něčemu. Jde o argumentaci s primární komunikační funkcí (záměrem) vyjádřit zdůvodněný nesouhlas s něčím nebo někým. Funkční rozsah argumentačních slohových útvarů je však mnohem širší. Protože jde ale v případě argumentace bezpochyby o **specifický typ řečového jednání**, můžeme ji rovněž (ve shodě s pragmaticko-dialektickou školou) považovat za tzv. **komplexní mluvní akt**.

Na závěr bylo nutné vysvětlit některé nejasnosti a definiční překrytí pojmů argument a argumentace, dané do značné míry historicky a oborově rozdílnými úhly pohledu, potažmo popisu. Zavedení pojmu **argumentace** jsme dali do souvislosti s **rozvojem komunikační perspektivy** studia argumentu. Budeme s ní nakládat s ohledem na její výše zmíněné aspekty. S pojmem **argument** se pokusíme pracovat ve významu **důvodu** či **podpory pro tvrzení**,⁴⁵ i když se tím možná připravíme o možnost přijmout terminologický aparát více či méně formálních logik – např. rozlišení jednoduchý / složený argument, společné či samostatné zdůvodnění (Szymanek a kol., 2003, 2004) apod. Motivem pro takové pojetí argumentu je zejména opora v neterminologickém jazykovém úzu.

⁴⁵ Níže v textu (kap. Podmínky vzniku argumentace) si tuto definici zpřesníme.

III. KOMUNIKAČNÍ POJETÍ ARGUMENTACE

základními jednotkami argumentačního textu, tedy textu, v němž se argumentuje, jsou tvrzení, nebo obecněji **teze**, a **argumenty**, neboli důvody pro vrzení tezí.⁴⁶ **Následující popis těchto jednotek se bude zaměřovat na jejich textové realizace, které jsou vlastní monologické komunikační situaci**, resp. jsou společné textům monologickým i dialogickým. Dialogická komunikace má své příznačné charakteristiky, které souvisí s jejími rozdílnými komunikačně-kontextovými předpoklady, podmínkami i funkcemi (účely). Z toho vyplývají i specifické realizační podmínky a funkce teze a argumentu v takových typech textů. Některá specifika dialogické argumentace zmíníme v závěru kapitoly Podmínky vzniku argumentace.

Předem je též nutno upozornit, že nás v této části týkající se jednotek a podmínek vzniku argumentace zajímají právě **textové realizace** jednotek argumentace. Z toho se bude odvíjet nejprve jejich funkční popis a klasifikace (kap. III.1) a posléze určení komunikačních podmínek pro jejich realizaci v textu (kap. III.2). Tezi a argument budeme tedy pojímat jako **speciální komunikační jednotky, resp. textové funkce**. Jedním z dílčích závěrů této části bude pak rozlišení mezi argumentem, který budeme nazývat **argumentem komunikačním**, a argumentem, který označíme jako **argument logický**. Argument logický bude mít v textu poněkud jiné funkce, které částečně ozřejmí závěrečná část věnovaná analýze argumentace konkrétního textu, a **následující popis se jej proto netýká**.

III.1 Jednotky argumentace

III.1.1 Teze

Teze může být v konkrétním textu v ideálním případě **vyjádřena jednou výpovědí** s příslušnou a v podstatě libovolnou komunikační funkcí,⁴⁷ může být implicitně přítomna **ve více výpovědích** (resp. ve větším významově koherentním a uceleném úseku textu) a z nich následně na základě jejich (nutného) porozumění extrahována ve formě věty anebo může odpovídat zejména v souvětňných výpovědích pouze **jedné větě klauzi**.⁴⁸ Příklad, kdy

⁴⁶ S termíny teze a argument jakožto jednotkami pracují GRÁC (1988) a BERKA (1978).

⁴⁷ Některá omezení, která platí pro komunikační funkce výpovědi ve vztahu k tezi, viz v subkapitole Determinanty uplatnění snížené míry přijatelnosti tvrzení.

⁴⁸ Pojmům výpověď a komunikační funkce rozumím ve smyslu, jak jej uvádějí GREPL – KARLÍK (1998).

teze odpovídá jedné větě výpovědi, je poměrně častý. Někdy, zejména pokud je argumentace realizována v mluvené formě komunikace, je pouze nutně danou výpověď jednoznačněji formulovat, něco vypustit, případně dodat. Zajímavější jsou příklady teze tvořené výpovědí souvětňou; souvětím podmínkovým, patrně nejvíce problematickým v tomto ohledu, se budeme věnovat v subkapitole Determinanty uplatnění snížené míry přijatelnosti tvrzení.

Teze extrahovaná z více výpovědí je příznačná v komunikátech, ve kterých se uplatňuje tzv. *induktivní metoda výkladu* (Čechová a kol., 1997), kdy závěr (teze) zůstává explicitně nevyjádřen; jejím příkladem mohou být např. i nadpisy v novinách.⁴⁹ Taková teze tedy zpravidla shrnuje základní myšlenku celého komunikátu, nebo dokonce souboru komunikátů, a může být vyjádřena výpovědí (viz níže). To mj. zakládá určitou hierarchii tvrzení v komunikátu, a lze proto rozlišit **tezi základní** a **teze dílčí**. Tato hierarchizace umožňuje sledovat, jak se dané dílčí teze vztahují k sobě navzájem a jakým způsobem se vztahují k tezi základní. Zpravidla totiž **dílčí teze fungují k tezi základní jako argumenty**. V případě, že v jednom komunikátu nějaká teze ve vztahu k tezi základní (ani zprostředkovaně) jako argument nefunguje, tedy není součástí argumentační linie (zřetězení argumentů vedoucích k podpoře teze), jedná se o tezi (potažmo argument) jiné argumentační linie. V konkrétním textu se tedy s ohledem na to nabízí možnost určení **hlavní a vedlejší argumentační linie** (tj. zároveň **teze hlavní a teze vedlejší**).

Případ, kdy teze koresponduje s propozicí⁵⁰ jedné větné složky (klausze) v souvětě výpovědi, vysvitne na příkladech, které uvádí B. Švandová (1999a) se záměrem doložit rozmanité komunikační funkce výpovědí, které obsahují argument.⁵¹ Ten se podle ní může realizovat např. v omluvě *Opozdil jsem se, protože mi ujel*

⁴⁹ Týká se především publicistiky. I když tomu tak nebylo vždy. Novinové titulky se v průběhu 90. let značně proměnily. Dříve se název novinového článku nesnažil postihnout smysl celého sdělení jednou větou či nevětým vyjádřením, zhustit jeho obsah do nadpisu, naopak často s obsahem sdělení nekorespondoval (alespoň ne přímo), spíše se snažil vzbudit zvědavost a vybízel tak k četbě. Dnešní názvy článků podléhají požadavku na informativnost a ekonomičnost sdělení. S tím souvisí a je toho dokladem jev známý z vlastní zkušenosti, že pouhým letmým vizuálním přehlednutím novinových stránek jsme schopni si udělat přibližnou představu o tématech, která „hýbou mediální scénou“, o tom, co se děje. (Výše zmíněné se nevztahuje na bulvární tisk, kde snaha šokovat čtenáře titulkem je nadřazena korespondenci s obsahem sdělení a i minimálnímu záměru pravdivě informovat.)

⁵⁰ Propozici zde rozumíme konfiguraci „obsahových entit, představující myšlenkový odraz nějakého výseku skutečnosti“ (*Mluvnice češtiny III*, s. 9).

⁵¹ Švandová jako logička pojímá argument v klasickém smyslu jako formálně logicky platné vyvození závěru z premis (argument tedy zahrnuje premisy i závěr).

autobus,⁵² v pobídce *Uč se, ať nepropadneš*, ve varování *Nechod tam, mohlo by se i něco stát* apod. Teze pak v těchto případech odpovídá první klauzi.

V uvedených příkladech teze obsažené pouze v jedné větné složce výpovědi je sporné mluvit o komunikačních funkcích takové teze, neboť konkrétní komunikační funkce výpovědi je dána až souborem všech větných složek (klausí). Ani v případě, že se teze kryje s výpovědí, hovořit o její komunikační funkci neproblematicky nelze. Komunikační funkce je totiž primárně spojována s výpovědí jakožto základní jednotkou komunikace. Teze spíše odpovídá **obsahové propozici věty**. Protože nám však při našem popisu jde o argumenty a teze realizované v konkrétním textu, v komunikátu, je nepochybné, že komunikační funkce výpovědi bude hrát pro posouzení fungování teze či argumentu v textu nezanedbatelnou roli.⁵³

Zřetelné to bude v případě, že se teze bude krýt s výpovědí. Ale i pokud se podíváme blíže na výše uvedené příklady souvětě výpovědí, lze vysledovat, že jednotlivé větné složky (klausze) výpovědi hrají pro přisouzení komunikační funkce různou roli. V případě omluvy *Opozdil jsem se, protože mi nejel autobus* determinuje komunikační funkci výpovědi druhá větná složka, v pobídce *Uč se, ať nepropadneš* a ve varování *Nechod tam, mohlo by se ti něco stát* zase první klauze (teze) určuje jakousi funkční oblast (jako samostatná výpověď může mít *Nechod tam* potenciálně funkci zákazu, příkazu, varování, rady apod.; v případě *Uč se* je tomu obdobně) a **argument zde specifikuje kontext**, a tudíž i **celkovou komunikační funkci**. Z toho plyne, že i v těchto případech bude komunikační funkce, resp. potenciální komunikační funkce větné složky kryjící se s tezí či argumentem vždy v pozadí patrná. Navíc se zdá, že zejména argument zde hraje určující roli (viz níže).

V našem komunikačním pohledu na argumentaci se však ve výpovědi či její části stýkají s komunikační funkcí ještě jiné funkce. Takové funkce nazveme **funkcemi argumentačními**. Teze je totiž **ve vztahu k argumentu argumentační funkcí výpovědi**, resp. části výpovědi. Stejně tak je takovou **funkcí výpovědi** (resp. její části) tentokrát **ve vztahu k tezi argument**. V případě, že teze není v textu explicitně vyjádřena, může být extrahována z více výpovědí. Tuto extrakci provádí recipient (včetně analytika textu) na základě porozumění danému komunikátu (mj. všem jeho argumentům a dílčím tezím) zpravidla pouze jako myšlenkovou operaci (podobnou těm vyjmenovaným u pragmaticko-dialektického pojetí), avšak může ji explikovat ve formě věty, která tak získává argumentační funkci teze. Potenciální určení její komunikační funkce odpovídá výslednici komunikačních funkcí více

⁵² Z komunikačního pohledu, který se zde snažíme prezentovat, je případ omluvy z hlediska hodnocení, zda vůbec jde o argument, poněkud složitější – viz dále.

⁵³ Jak ještě uvidíme, do značné míry ovlivní i to, zda se vůbec ve výpovědi argumentační funkce (tj. teze a argument) realizují.

méně subjektivně (u analytika však co možná nejvíce objektivně) vybraných relevantních výpovědí. Zdá se tedy, že **komunikační funkce základní teze** celého textu, ať už explicitně vyjádřená či následně extrahovaná ve formě výpovědi, bude hrát určitou roli i při stanovení **funkce celého textu**.

V případě, že je **funkcí (základní) teze nesouhlasit** s nějakou myšlenkou (ta může být tezí i argumentem) jiného komunikátu, myšlenkového směru, obecněji nějakého diskurzu (resp. *diskurzivní formace* – Foucault, 2002), lze tuto tezi vzhledem k této myšlence (tezi) a jejím argumentům označit za **anti-tezi**. Ve vztahu k argumentům, které ji podporují, však o ní budeme hovořit jako o tezi. Například v psané polemice se nejprve vyjádří jedna a více antitezí, které jsou poté jako teze zdůvodňovány, nebo se zdůvodní nepřijatelnost teze či tezí (argumentu/-ů) protivníka a dospěje se ve vztahu k nim k antitezi.

Obsahem teze z psychologického hlediska, resp. hlediska způsobu nabytí, mohou být názory, postoje, přesvědčení, hodnocení etická i estetická, vědomosti, domněnky, fakta apod. Předmětem úvahy v této části není mezi nimi lišit, klasifikovat je či hierarchizovat, i když se dá předpokládat, že dané obsahové entity teze budou do určité (ne-li značné) míry ovlivňovat zainteresovanost mluvčích a tím i způsob, průběh, ale i etiku jejich argumentace. Obecně budeme tedy jako funkční a strukturní jednotku argumentace vnímat tezi, popř. též antitezi.

III.1.2 Argument

Argument ve významu důvodu či podpory pro tvrzení teze se může stejně jako teze krýt s **jednou výpovědí** (a to i výpovědí souvětou – viz problematika příčinných souvěti níže v textu), **její částí** či být extrahován **ze souboru více výpovědí** (významově uceleného úseku textu, nebo dokonce celého komunikátu). Podobně jako u teze tedy lze více dílčích argumentů zobecnit na jeden shrnující argument.

Jak už bylo uvedeno výše, argument je ve vztahu k tezi funkcí výpovědi či jedné její klauze. Vztahuje se k tezi tím, že **uvádí** obecně **důvod pro její platnost**. Příklady z praxe (viz příklad z tisku níže) však ukazují, že **funkce argumentu vzhledem k tezi** si zaslouží jemnější rozlišení. Navíc se pravděpodobně bude v konkrétním komunikátu **lišit funkce argumentu vzhledem k tezi dílčí a tezi základní**, případně i k antitezi. Počet těchto argumentačních funkcí nelze patrně stanovit zcela definitivně. My jsme se pokusili na podkladě excerptu argumentů z různorodých textů zejména z tisku rozlišit alespoň několik základních funkčních typů.⁵⁴ Nutno předem také dodat, že

⁵⁴ Autor práce excerptoval jednoduché argumenty (především tzv. řečnické argumenty) zejména z textů uveřejňovaných na internetových stránkách Českého rozhlasu, zpočátku spíše

tato funkce se bude ještě zřetelněji než v případě teze prolínat s funkcí komunikační. Ta se sice vztahuje k celé výpovědi, avšak na příkladech uvedených výše bylo patrné, že „argumentová“ část výpovědi (tedy ta klauze, jež se kryje s argumentem) významně determinuje či specifikuje komunikační funkci celé výpovědi. Zpravidla totiž zcela doplňuje či alespoň zpřesňuje komunikační kontext, nutný pro určení komunikační funkce. Stejně tak bude mít výpověď (ať už explicitně vyjádřená či extrahovaná zobecněním z více výpovědí) s funkcí argumentu k základní tezi textu důležitou úlohu při specifikaci komunikační funkce celého komunikátu.

III.1.2.1 Funkční klasifikace argumentů

Z hlediska funkce můžeme tedy rozlišovat:

A. argument-doklad

Jedná se o argument, který **tezi dokládá poukazem na skutečnost reálného světa, na nějaký objektivní fakt**. Zde se nabízí připomenout Toulminův termín *backings*, ten je však patrně trochu užší, jeho funkcí je především být oporou pro *warrant*. V našem pojetí je argument-doklad obecnější, zahrnuje například argumenty autoritou, ale patří sem i tzv. deduktivní argumenty (termín viz např. Weston, 1992), tj. logicky platné argumenty, u nichž, jak uvádí Švandová (1999b), „logická platnost ... je vždy jen jazykovou reformulací faktické informace“ (s. 138). Za argument-doklad bychom je proto patrně považovali jen tehdy, je-li potvrzena pravdivost jejich premis (potažmo tedy i závěru). Poněkud sporným příkladem může být disjunktivní sylogismus, který v jiném místě uvádí rovněž Švandová (1999a). Enthýmema *To já ne, to Jirka* transformuje na logicky platnou formu takto (komunikační argument je zde podtržen):

1. *Udělal jsem to já, nebo Jirka.*
2. *Já jsem to neudělal.*
Proto to udělal Jirka.

ze studijních důvodů pouze jako praktické cvičení identifikace argumentů v textu, teprve posléze i s ohledem na funkční rozlišení argumentů. Představená funkční klasifikace se tak zčásti opírá o nepřilišit systematickou excerptci (a patrně ne ani dostatečně rozsáhlou) a zčásti je navíc intuitivní. Slouží zde však jako důležité (doufejme inspirační) východisko a opora pro zevrubnější výzkum (bude tedy nutně podléhat dalším zpřesněním a doplněním). Její opodstatnění částečně dokládá analýza úryvku z tisku a následující kapitola.

Je nasnadě, že první premisa disjunktivního sylogismu může být tvrzena pouze za určitých komunikačních podmínek, tj. v situaci, kdy je vyloučena jiná příčina (původce) a jde o spor, kdo je původcem toho, že předmětná skutečnost nastala (tím je zaručena pravdivost premisy). Pak o argument-doklad půjde. V případě, že původcem mohou být i jiné příčiny (tj. u první premisy tak není zaručena pravdivost, resp. musela by být rozšířena ještě o jiného /neznámého/ původce děje), dané enthýmema nemůžeme transformovat na disjunktivní sylogismus (nejsme totiž schopni zformulovat třetí premisu). Podtržený argument pak má jinou funkci a teze platí jen s určitou mírou pravděpodobnosti (viz níže další funkční typ).

Primárním znakem argumentu-dokladu je **funkce faktického doložení teze** v textu. Charakteristickým případem může být matematický či logický důkaz, resp. většina empirických důkazů přírodních věd.

B. argument - důvod pro tvrzení teze

Argument v tomto případě nepředkládá skutečný důvod či příčinu uskutečnění faktu v tezi, jak by mohlo pojmenování naznačovat, ale **důvod pro tvrzení této teze**. Takovou tezi se navíc nekonstatují fakta, za která produktor textu ručí např. svědectvím nebo je schopen je doložit poukazem na fakta reálného světa, ale spíše **hypotetická tvrzení** (např. *V následujících dnech dojde patrně k rozvodnění některých řek v jižních Čechách*), **postoje** (př. *Rád bych ještě letos navštívil Paříž*), **názory** (př. *Poslední film Larse von Triera je špatný; Ten má určitě peněz!*) apod.⁵⁵

Uvedme si příklad souvětí, v níž je obsažen k příslušné tezi i argument:

Ten musí mít dost peněz, když jezdí denně autem.

Tezí je zde první klauze (resp. její propozice – *musí mít dost peněz*), argumentem pak propozice klauze druhé (*jezdí denně autem*). Pokud přistoupíme na to, že mezi propozicemi existuje obvyklá obsahová souvislost, jak se zpravidla definuje příčinný vztah v širším smyslu mezi dvěma větami (viz např. Karlík, 1995), „příčinou“ dennodenní jízdy autem bude dostatek peněz. Argument (denní jízda autem) jakožto důvod pro tvrzení je zde tedy následkem skutečnosti uváděné v tezi. **Důvod pro tvrzení** (argument) se s reálnou příčinou-důvodem faktu uvedeného v tezi nekryje. Lze to schematicky znázornit takto:

⁵⁵ V této části práce nechceme striktně rozlišovat mezi hypotézami, postoji a názory, popř. ještě přesvědčeními. Je nasnadě, že se z velké části budou překrývat (a to zejména názory a postoje hodnotící), uvedené příklady však – domnívám se – naznačují jisté rozdíly. Hranice mezi nimi do určité míry osvětlí příští kapitola.

T (= reálná příčina), když ARG (= reálný následek)

◊ tomuto příkladu se vrátíme ještě později (v podkap. III.2.2.2), abychom ujasnili, proč v naší klasifikaci nejsou zahrnuti logikou tradičně popisované argumenty o příčině (viz např. Švandová, 1999b).

Mezi tento funkční typ bychom dále zařadili většinu argumentů z analogie, argumenty příkladem, výše uvedený příklad enthýmema realizovaného komunikační situaci, kdy první premisa má pouze pravděpodobnou platnost, a řadu dalších.

C. argument - důsledek / následek

Argumenty, jež ve své propozici uvádějí důsledek či následek uskutečnění evu tvrzeného v tezi, jsou zpravidla podpořeny **teze, jejichž záměrem je ovlivnit budoucí jednání adresáta**. Mluví se tedy pomocí těchto argumentů snaží adresáta spíše přimět ke změně stavu světa než argumentovat pro platnost teze, resp. pro své přesvědčení o platnosti teze. Podmínkovým souvětím, v nichž se často realizují, se říká pragmatické kondicionály (Grepel – Karlík, 1998) – př. *Jestliže se budeš dobře učit* (tj. *Uč se*), *pak dostaneš vyznamenání*. To však není jediná formální realizace takové teze a argumentu (jak už mimochodem naznačuje transpozice teze do imperativu).

Obsahem argumentu - důsledku / následku může být jev hodnocený jako **kladný** (jako je tomu výše), ale i jev hodnocený jako **záporný**.

Klasickým příkladem **argumentu - důsledku / následku**, který v pozici následku uvádí jev negativní, jsou např. fallativní argumenty *ad baculum* či *ad metum* – tedy **argumenty, jimiž se vyjadřuje hrozba** použití síly či které zneužívají strachu, obav příjemce sdělení (př. argumentu *ad baculum*: *Udělej to, jinak dostaneš co proto*). Patří sem i tzv. argumenty *ad consequentiam* sloužící prostřednictvím uvedení negativních důsledků nějakého tvrzení k přijetí negace takového tvrzení. Zpravidla jsou vnímané rovněž jako fallativní. Př. Szymanek a kol. (2003): *Pokud by neexistoval Bůh ..., nic by nemělo smysl. Proto Bůh existuje*.

Argumenty - důsledky/následky nemusí být (a nejsou) v praxi nezbytně fallativní (viz *Nekuřte. Kouření způsobuje rakovinu*), nicméně bez dalších např. dokladových argumentů mají manipulativní příznak.

D. argumenty opírající se o účelnost

Značné podobnosti s předchozím funkčním typem vykazují argumenty, které jako důvod pro to, že teze platí, resp. má platit, uvádějí **účelnost či výhodnost** jednání pro příjemce, společnost či kulturu, do níž daný recipient patří. Opět se jimi zpravidla argumentuje pro tezi, jež vyzývá ke změně stavu

věci – *Je nutné třídit a recyklovat odpad, abychom jím později nebyli zavaleni*. V jistém smyslu takový argument poukazuje na následky neplatnosti teze, varuje před nimi; představuje pak v podstatě pouze formální variantu argumentu-důsledku / následku (lze přeformulovat např. takto: *Je nutné třídit a recyklovat odpad, jinak jím budeme později zavaleni*). Častý výskyt ve větách účelových pak vede k otázce, zda je argumentem každá účelová věta vedlejší, která uvádí účel činnosti, stavu, děje apod. obsaženého ve větě hlavní. Tato otázka souvisí s předchozí problematikou argumentů o příčině a bude probrána v souvislosti s podmínkami vzniku argumentu.

Výše uvedené funkční typy (ad A–D) představují argumenty, které podporují tezi **přímo**, jsou důvodem (či dokladem) pro tvrzení teze (bez ohledu na jejich účinnost – v případě fallativních argumentů-důsledků ostatně často kontraproduktivní). Následující funkční typy tezi spíše jen podporují či posilují její platnost **zprostředkovaně**. Zpravidla **fungují jako prostředky argumentační strategie**.

E. argumenty posilující tezi zprostředkovaně

a) argument posilující tezi poukazem na selhání očekávání

Jde o zvláštní případ argumentu, který se užívá pro podporu skutečnosti (jevu, děje, činnosti či stavu) vyjádřené v tezi, která nastala i za situace, z níž by měl vyplývat nebo by se předpokládal opak. Typicky se může objevovat v tzv. přípustkových větách – př. *Ačkoli představení trvá až do půlnoci, určitě se nebudete nudit*. Takový argument posiluje přijetí teze poukazem na fakt, že selhává očekávání – v našem případě korelace mezi délkou představení a možností vyvolat pocit nudy. Je tedy jakýmsi argumentem-dokladem, který v důsledku, i když nikoli záměrně argumentuje (argumentem příkladem) proti nějakému obecnému očekávání či předpokladu, nadřazené tezi (v našem případě tedy: *Je-li něco příliš dlouhé, bude vás to nudit*).

b) argument posilující tezi námitkou

Specifický typ argumentu, který se bude s předchozím částečně ve vztahu k tezi funkčně překrývat, představuje **příznaková verze argumentu-námitky**. Argument-námitka se bude realizovat (stejně jako předchozí typy) v monologické i dialogické komunikaci, přičemž v *argumentaci proti* něčemu / někomu bude mít krom verze příznakové i svou nepříznakovou, charakterističtější variantu.

Za příznakovou variantu argumentu-námitky označíme argument, kterým mluvčí namítá něco ve vztahu k tezi (základní či dílčí) jím zastávané, tedy v *argumentaci pro*; tím jakoby přejímá stranu imaginárního oponenta.

lepříznaková varianta argumentu-námitky se týká teze skutečného protivíka, slouží tedy v *argumentaci proti* (příznačně v hádce, polemice apod.).

V *argumentaci pro* bývá taková námitka zpravidla vyjádřena v souvětě ormě typu *sice – ale* (*na jednu stranu – na druhou stranu* apod.) po spojkovém výrazu *sice*, tedy jako první, aby byla pak převážena „silnějším“ argumentem odporujícím tezi, která byla argumentem-námitkou „zdánlivě oslabena“.

I když nemusí být vždy nutně signalizována těmito (zde nevhodnějšími) spojkovými prostředky, námitka produktora textu ve vztahu k vlastní tezi nebývá téměř nikdy uvedena jako poslední z argumentů. Jde o rétorickou (více i méně manipulativní) strategii mající za úkol částečně rozptýlit recipientovu důvěru k tezi uvedením alespoň jednoho protiargumentu, který je následně převážen či oslaben⁵⁶ argumentem podporujícím tezi. Stojí na předpokladu *topos*, že nic (žádné tvrzení) nelze hodnotit černobíle, např. pouze jako dobré, iebo špatné (srov. frazémy *Každé „pro“ má své „proti“*; *Každá mince má dvě strany* apod.). Tím, že zastávané tezi **jakoby oponuje, činí argumentaci pro rodnověrnější**, a **nepřímo tak přijatelnost teze posiluje** (příklady viz úryvek : tisku níže). Nejsou-li ale vyjádřené námitky podpořeny argumenty (a teprve poté posouzeny jako nepřipadné) a je-li jejich „nedostatečnost“ prezentována en nevýhodným postavením v řetězci argumentů, jde o manipulativní strategii. Pokud si ji ovšem adresát uvědomí, má to na jeho hodnocení argumentace i potažmo přijatelnosti teze vliv zcela opačný.

V případě *argumentace proti* jde o skutečný argument-námitku ve vztahu k tezi oponenta. Vzhledem k tezi zastávané produktorem textu je pak tato námitka rovněž přímou či nepřímou podporou.

-) argument posilující tezi oslabením námitky

Argument-námitka se v *argumentaci pro* zpravidla vyskytuje ve dvojici a nejlépe je to vidět u souvětých struktur typu *sice – ale* s argumentem, který argumentační funkci námitky oslabuje. V některých případech tak činí pouze tím, že je mluvčím preferován a je uveden až po námitce. Funguje navíc ve vztahu k tezi jako argument přímý.

Někdy však po argumentu-námitce následuje vysvětlení, které má funkci akési protinámitky – může se pokoušet skutečnost obsaženou v námitce do isté míry ospravedlnovat či omlouvat, dožadovat se recipientova pochopení, že to není „spravedlivá“ námitka, že vyplývá z objektivně daných, subjektem neovlivnitelných skutečností apod. – typicky se vyjadřuje např. souvětou konstrukcí: *sice... – ale to je dáno tím, že...* Takový případ lze nazvat **argumentem - oslabením námitky**. Příznačné je pro něj to, že se (oproti před-

⁵⁶ Nejedná se zpravidla o skutečnou převahu, dominance je zde pouze navozována formálními prostředky, způsobem prezentace a pořadím argumentů.

chozímu typu) **vztahuje** přímo k **námítce**, a teprve zprostředkovaně oslabením námítky i k nadřazené tezi.

Navržené rozlišení argumentů s ohledem na jejich funkci ve vztahu k tezi (resp. k jinému argumentu) zcela jistě nebude úplné, dalším studiem a analýzou textů ho bude nutné doplnit a zpřesnit. (Podnětná by mohla být analýza všech sémantických vztahů mezi větami s ohledem na to, jaké argumentační funkce mohou být v jednotlivých větách či klauzích souvětí realizovány, a v případě, že nabývají funkce argumentu, připadá pak v úvahu i popis, jakou funkci má argument vzhledem k tezi. Je pochopitelné, že analýza a popis by musely vycházet z konkrétního jazykového užití vět, tedy zahrnovat alespoň minimální komunikační kontext.)

III.1.3 Rozbor krátkého textu

Na rozboru níže uvedeného krátkého úryvku z textu, uveřejněného v tisku, se pokusím demonstrovat toto komunikační pojetí argumentu a teze. Zejména pak to, jakým způsobem spolu funkce jednotlivých argumentů a tezí vzájemně spolupracují a jak teze a argument jakožto argumentační funkce výpovědi (či jednotlivých klauzí) strukturují celý text. Určením funkcí argumentů vzhledem k tezím dílčím či tezi základní lze hlouběji porozumět charakteru celého komunikátu, jeho komunikační funkci, záměru a odhalit některé (zde patrně ne plně uvědomované) manipulativní strategie apod. Tento krátký rozbor dokládá jen část věnovanou jednotkám argumentace, slouží jako souhrnný příklad; komplexní argumentační analýza komunikátu bude součástí samostatné kapitoly této práce.

Úryvek z tisku

...

Už když vystupuji z lodi, cítím se bezpečně. Pravda, není to jako dříve, kdy si lidé ani nezamykali domovy, ta doba je navždy pryč, je tady i dráž než na pevnině, protože se všechno musí dovážet, ale je tu zeleň, čistý vzduch a hlavně jsme tu všichni přáteli, dobře se známe... Jádeš po ulici a stále se tě někdo ptá, jak se máte, toho si cením nejvíc.

Z předchozího úryvku lze extrahovat základní tezi: „Daná lokalita je pro mluvčího příjemným místem (pro život)“, anebo případně „Líbí se mu tam“. Vyjadřuje se v ní tedy jakýsi estetický soud či hodnotový vztah produktora textu k místu. „Příjemné místo (pro život)“ sice není explicitně vyjádřeno, lze však inferovat z předložených argumentů-důvodů, které lze stručně shrnout pod pojmy bez-

čnost (argument *cítím se bezpečně*), zdravé životní prostředí (argumenty *zeleň čistý vzduch*), přátelští lidé (argumenty *jsme tu všichni přáteli; dobře se známe; šle se někdo ptá, jak se máte*, které se do jisté míry vzájemně podporují a fungují tak i ve vztahu k sobě jako argumenty - důvody pro tvrzení).

Jsou zde explicitně uvedeny i některé argumenty-námítky, protiargumenty vztahu k základní tezi (*dříve bylo bezpečněji, je zde dráž*). V důsledku mají osílit „hodnověrnost“ argumentace. Obě námítky jsou navíc potlačeny zdůvněním závěrečných argumentů. Preference závěrečných argumentů (zdravé životní prostředí, přátelští lidé) je zajištěna konfrontačním postavením argumentu-námítky a argumentu podporujícího základní tezi v souvětě kontrukci typu *Sice (zde Pravda) – ale*, kde „sice“ předznamenává námítku a „ale“ vedchází preferovanému argumentu. Preferované argumenty zde nejsou ve nkcí ospravedlnění námitek (ani je nepopírají), jen zdůvodňují základní tezi.

První z námitek, vyjádřená propozicí „bývalo bezpečněji“, jakoby oslajje platnost argumentu o bezpečnosti⁵⁷ a vztahuje se tak zprostředkovaně c základní tezi. Jakožto dílčí teze je doložena argumentem, *že lidé nezamyili domovy* (argument-doklad). Tento doklad však s ohledem k základní zi není oslabující. Naopak, produktor textu se tímto na základě sdíleného ušenostního základu čtenářů domáhá jejich souhlasu, že v současných podmínkách je takový nárok na bezpečnost nereálný (*ta doba je navždy yč*) a argument o pocitu bezpečí tím nijak nezpochybňuje (v důsledku tedy nguje jako argument posilující tezi oslabením / zpochybněním námítky).

Druhá námítka (pouze ve vztahu k základní tezi) *je tady dráž než na pev-ně* je opět jakožto dílčí teze zdůvodněna dílčím argumentem (*všechno se usí dovážet*). Ten funguje jako ospravedlnění či omluva této námítky ve řahu k přijatelnosti základní teze (tedy opět jako argument posilující tezi labením námítky).

Základní funkci textového úryvku pak je nejen zpravení čtenáře o dané kalitě, ale také snaha mluvčího prostřednictvím zdůvodnění a sugesce bjektivního“ zvažování argumentů pro i proti přesvědčit čtenáře pro názor ezi), že dané místo je příjemné pro život.

I.1.4 Shrnutí kapitoly

lem této kapitoly bylo alespoň částečně zaplnit určitou mezeru v popisu řahu mezi tezemi a jejich argumenty. **Výhodnost komunikačního**

Ponecháme nyní stranou víceznačnost tohoto slova a i to, že zde patrně došlo k protiargu-ntu na základě ekvivokace – tj. „pocit bezpečí“ se nepřekrývá s „bezpečností před vykrade-ní“. Proto se jedná o předjímaní námítky pouze zdánlivé. V podstatě je tento pocit nedoložen. aze se tu jaksi sugeruje, že pokud se cítím bezpečně, pak tu bezpečně je.

pohledu a s ním spojeného pojednání argumentu jakožto důvodu pro tvrzení (oproti logickému popisu argumentu jako konkluze a premis, který přejímají i rétorické přístupy) spatřujeme právě **v možnosti takové funkční charakteristiky argumentu** a dále v tom, že nám **umožňuje bez problémů zahrnout i argumenty nededuktivní či fallativní**.⁵⁸ Na nich je vidět, že vycházejí z jiné perspektivy pohledu než logické pojetí, a to z dialektické (resp. sofistické) a rétorické tradice – jsou přijaty z jazykové praxe, mají primárně komunikační podobu a jejich převedení na logickou formu je např. u argumentů z autority, argumentů *ad hominem* i u jiných nadbytečný krok. Dalším motivem pro toto pojetí pak je snaha oprýt se o neterminologické užívání pojmu argument.

Navíc se ukazuje, že z hlediska textového užití argumentů popis jejich funkcí vzhledem k tezi umožní na obecnější úrovni zahrnout dosavadní poměrně dopodrobna jednotlivými rétorikami, (eristickými) dialektikami či logikami zpracovanou klasifikaci argumentů. Ta se však v třídění argumentů řídí značně rozdílnými hledisky – najdeme delimitaci typů argumentů na základě vztahu k jejich obsahu (argumentum ad simili, argumentum ad fidem, ad ignorantiam aj.), vztahu autora k adresátovi (argumentum ad hominem, ad amicitiam, ad populum aj.), na základě „komunikační funkce“ (argumentum ad misericordiam, ad baculum aj.), způsobu důkazu (argumentum ad consequentiam, a fortiori) či podle apriorně platného formálního schématu (modus ponens, modus tollens, hypotetický syllogismus atd.) apod.

Z výše uvedeného by dále mělo být patrné, že **teze a argument jsou vzájemně podmíněné jednotky**. Mezi tezí a argumentem můžeme tedy hovořit **o vztahu funkční závislosti**. Argument neexistuje bez teze a naopak. To však neznámá, že teze musí být explicitně verbalizována; vždy je však alespoň implicitně předpokládána (to platí obecněji pro dialogickou i monologickou formu komunikace). Příkladem mohou být varování ministerstva zdravotnictví na cigaretových krabičkách – např. *Kouření vážně škodí Vám i lidem ve Vašem okolí*. Toto sdělení je uvedeno explicitní performativní formulí (EPF) *Ministerstvo zdravotnictví varuje*. Jedná se tedy o výpověď s komunikační funkcí varování. Jak ale uvádějí Grepl – Karlík (1998), funkce varovací je zpravidla dvousložková – první část představuje nějaký apel a druhá přináší zdůvodnění tohoto apelu. Vidíme, že část obsahující apel na cigaretových

⁵⁸ Pro perspektivu lingvistického popisu se alespoň v této fázi práce nezdá nutné rozlišovat mezi správnými a klamnými argumenty, natož hodnotit na základě tohoto jediného kritéria celý text. Naopak lze spíše na základě funkce celého textu zpětně posuzovat funkční či nefunkční užití jednotlivých argumentů. Hodnocení správnosti či klamnosti argumentů je až jakousi nadstavbou, přičemž celková evaluace musí vzít nezbytně v potaz předchozí funkční analýzu.

bičkách chybí. I přes uvozovací větu s EPF (psanou *petitem*) pak varování sobí jako prosté sdělení, resp. upozornění. Nicméně pokud si doplníme komunikační kontext, že toto je součástí rozsáhlejší kampaně ministerstva zdravotnictví v boji proti kouření, které ve svých důsledcích zvyšuje náklady zdravotní péči občanů, zjistíme, že se jedná o argument k explicitně nevyřčené tezi s apelativní funkcí *Nekuřte!* Teze uvedená v takto imperativní době by ale mohla na adresáta působit příliš nátlakově (srov. se známou ahou reklamních textařů a marketingových oddělení vyhnout se modalitě možnosti v komunikaci se zákazníkem). Zamlčená, i když snadno inferovaná teze je zde tedy důsledkem zvolené komunikační strategie.

Vznik a podobu teze v zásadě ovlivňují dva základní momenty. Za **prvé argument tezi** svým způsobem **zakládá, určuje její rozsah**, zejména obsahově-li výpověď (či její větná klauze) více obsahových propozic. Teze tak bez argumentu v podstatě neexistuje, **je funkcí výpovědi (nebo její části) ve vztahu k argumentu**. Ve výpovědi *Pan XY je zapomnětlivý, ale čestný člověk* jsou dvě propozice („*Pan XY je zapomnětlivý*“ a „*Pan XY je čestný člověk*“). Položíme-li toto tvrzení argumentem *Včera upozornil prodavačku, že mu dala více peněz, než měla*, teze se stává pouze druhá propozice. Toto platí zejména pro komunikaci monologickou.

Za druhé se **tvrzení stává tezí ve vztahu k antitezi jiného textu**. To zahrnuje v podstatě dvě různé situace – jednak **mluvčí vyjadřuje nesouhlas jiným tvrzením a tvrdí jeho opak** (v monologu i dialogu), tzn. zakládá antitezi vzhledem k antitezi, a jednak v případě dialogické komunikační situace **ponent vyslovením pochybnosti** o nějaké výpovědi, resp. o informaci v ní obsažené, **ustavuje tezi**, kterou by měla strana první doložit, obhájit, zdůvodnit. Na rozdíl od teze však argument **musí být** v textu **explikován**, jinak by se totiž nejednalo o argumentaci.

1.2 Podmínky vzniku argumentace

z předchozího vyplývá, že pokud se v textu objeví argument, lze takovému argumentu automaticky přisoudit příslušnou tezi. Text, v němž se tyto jedničky vyskytnou, pak získává argumentační rys. **Podmínky vzniku argumentace** (obecně procesu zdůvodňování) **se tedy kryjí s podmínkami pro předložení argumentu**.

1.2.1 Podmínky pro předložení argumentu

Předpokládáme, ve shodě s některými teoretiky (Ch. Perelman, 1979; Habermas, 1981; W. Klein, 1980), že argument, resp. argumentace se rea-

lizuje při *sporné jistotě tvrzení*, resp. vznikne-li nejistota o nepochybnosti tvrzení. My budeme dále v této komunikační podmínce realizace argumentu více či méně rozlišovat aspekty **spornosti** tvrzení a **pochybnosti** o tvrzení. Obecněji řečeno, bude teze pro účastníky komunikace vykazovat **sníženou** (oslabenou) **míru jistoty, s níž platí** – bude tedy **méně přijatelná**. Dále je dobré si uvědomit, že **snížená míra přijatelnosti** teze nemusí být **pojmem** absolutním, nýbrž **relativním**, a bude tedy značně **determinována širším komunikačním kontextem a znalostním a inteligenčním potenciálem účastníků komunikace**. Zejména tím, co je **sporné** či **pochybné** pro aktivní účastníky v případě dialogické situace, či **co se předpokládá, že může být sporné** či **pochybné** pro příjemce sdělení, nebo sporné či pochybné je pro samotného mluvčího v situaci monologické. Snížená míra přijatelnosti proto bude záviset především **na účastnících komunikace a na jejich interpretaci**.

V této souvislosti bude tedy **účelné** při popisu nadále **lišit monologickou a dialogickou komunikační situaci**. Primárně **v případě monologických textů** bude **snížená míra přijatelnosti teze určována vždy produktorem**.⁵⁹ **Ten zváží, zda je její snížená míra přijatelnosti dána absolutně (tj. v objektivním měřítku), anebo relativně (pouze vzhledem k adresátovi), přičemž vychází ze své představy a předpokladu o příjemci sdělení**. Produktor musí recipientovi tedy nejen přizpůsobit výběr, styl a formu vyjadřovacích prostředků, ale musí mít i představu o jeho psychickém vybavení a sociálním a kulturním zařazení, tj. **včetně představy o tom, co adresát může považovat za sporné** (neznámé, nejisté, nepřijatelné, pochybné apod.), a co bude proto nutné podložit argumentem. Lze zde poukázat na Toulminův pojem pole/oblasti argumentace, avšak s dodatkem, že v našem případě determinují, nejen **jak** se argumentuje, ale také **kdy** a **za jakých podmínek vzniká nutnost předložit argument**.

Toulminův pojem však představoval jakési disciplinárně a institucionálně determinované, svou argumentací charakteristické širší oblasti. V našem pojetí jsou podmínky založení argumentu **úžeji podmíněny** vždy konkrétními účastníky komunikace, zobecněny mohou být jen do určité míry, a to **v závislosti na komunikační situaci** – známosti/ neznámosti, sociálním či věkovém zařazení příjemce, typu komunikačního žánru, funkci, odbornosti či popularnosti textu apod.

Ilustrativním příkladem, jak představa o adresátovi ovlivňuje předložené argumentů i jejich funkční typ, může být letmé srovnání předpovědi počasí na veřejnoprávní televizi s obdobnými relacemi vysílanými soukromými

⁵⁹ V dialogických komunikačních situacích bude sníženou míru platnosti tvrzení (tj. co je sporné či pochybné) určovat především partner v dialogu, i když pochopitelně každá ze stran bude sníženou míru platnosti pro partnera sama předjímat a dokládat proto tezi argumenty i bez vyzvání.

nicemi. Ponechejme stranou nejzřetelnější rozdíly v rovině užívaných ikálních prostředků (zejména terminologicky více zatížený jazyk ČT) mezí se jen na prezentaci předpovědi z hlediska argumentace.

veřejnoprávní zpravodajství o počasí předpokládá příjemce sdělení, pro které není dostatečně kompetentní autoritou pro předpověď samotné médium zviz, ale příslušný odborník (moderátor relace je meteorolog). A protože o informace o profesní způsobilosti není patrná ze vzhledu moderátora, ani ní nijak signalizována např. titulkem, projevuje se v rovině jazyka, způsobu zentace a zdůvodnění předpovědi. V případě předpovědi počasí na veřejnoprávní televizi tedy samotnému tvrzení, „jak zítra bude“, předchází aktuální ní družicové záběry jednotlivých frontálních útvarů nad Evropou a jejich sun v čase, srážkové úhrny viděné infračervenou kamerou, rozložení oblastí žkého a vysokého atmosférického tlaku apod. Následně jsou v daných ukatelích předváděny počítačové simulace budoucího vývoje. Tyto informace ehledě na to, že mají demonstrovat odbornost, a tím posilovat argument autority) lze přitom chápat jako možné argumenty-doklady. Teprve po jejich rnutí a vysvětlení následuje samotná předpověď vývoje počasí v následujících dnech v uzuální podobě informací o oblačnosti, srážkách, teplotě, tlaku ychlosti a směru větru v průběhu dne.

Naproti tomu na soukromých televizních stanicích je obdobná prezentace takových argumentů-dokladů, zdůvodnění, proč tvrdím, že zítra bude kové a takové počasí, značně upozaděna. Předpokládají totiž adresáta, pro erého je už sám fakt, že předpověď zprostředkovává televize, dostatečným gumentem. Argument z autority je navíc umocňován efektním grafickým várněním a ilustrací vyřčených slov. Oproti České televizi (která téměř ůvodňuje hypotézu) tedy o počasí spíše informuje.

1.2.2 Typy signálů snížené míry přijatelnosti

dá se, že snížená míra přijatelnosti tvrzení souvisí s tím, co se v konkrétní povědi vyjadřuje – z tohoto pohledu lze vyčlenit čtyři základní situace. ochybnost o tvrzení (či jeho spornost) může zpravidla vzniknout, pokud e v tvrzení vyjadřují:

1. **neznámé informace s platností faktu,**
- b. **neznámé informace s platností hypotetickou,**
2. **postoje,**
3. **apelativní komunikační funkce.**⁶⁰

⁶⁰ Apelativní neboli výzvolná funkce je příznačná pro direktivní výpovědi (viz GREPL – KARLÍK, 1998).

Jednotlivé signály snížené míry přijatelnosti se pochopitelně v konkrétní výpovědi mohou kombinovat.

III.2.2.1 Neznámá informace s platností faktu

Ve slovním spojení *neznámá informace* je implikována mimo jiné kategorie novosti, kterou s tezí spojuje Grác (1988). Nutno úvodem též dodat, že kategorie neznámosti/novosti informace představuje **prvotní předpoklad** proto, aby vůbec požadavek (v monologických textech pak jeho anticipace) **na předložení argumentu** mohl vzniknout, a to v podstatě u všech výpovědí, v nichž se realizují i ostatní typy signálů snížené míry přijatelnosti.

V tomto případě se v tezi tvrdí nějaké **faktické skutečnosti** a **pochybnost o tezi** (a potažmo její spornost) **pro příjemce** sdělení je dána **novostí/neznámostí informace obsažené v tezi**. Opírá se přitom o přirozenou **nedůvěru** lidské individuality v novou/neznámou informaci. Toto však samo o sobě nestačí. Jedním z doplňkových a zpravidla nutných pragmatických předpokladů pro realizaci snížené míry přijatelnosti u těchto tvrzení je, že předkládaná informace je **v rozporu s dosavadní subjektivní představou příjemce sdělení o stavu světa** (tj. tvrzení faktu je pro něj překvapivé a vzbuzuje nedůvěru). Jiným z nutných (doplňkových) pragmatických předpokladů může být **pochybnost příjemce sdělení o kompetentnosti⁶¹ mluvčího tvrdit neznámý fakt** (příklady viz níže).

V **dialogických textech je pochybnost o tvrzení neznámého faktu** na základě těchto pragmatických předpokladů zpravidla verbálně (otázkou *Jak to víš?*, příp. *Proč si to myslíš?* – nezaregistruje-li adresát, že jde o konstataci faktu) či nonverbálně **signalizována**. V monologických komunikačních situacích jsou pak mluvčím všechny tyto (a patrně i další) pragmatické aspekty (neznámost, potenciální rozpor s představou příjemce, kompetentnost k tvrzení teze) **zváženy**, a v případě, že je možno některý z nich či jejich kombinaci očekávat, předloží se pro tezi argument. Příznačné pro tvrzení neznámého faktu **v monologické situaci** tedy je, že **pochybnost příjemce sdělení o tvrzení je mluvčím** na základě takových předpokladů **anticipována**, a tedy určována s ohledem k příjemci sdělení; produktovi je informace známa a předkládá ji jako fakt.

⁶¹ Kompetentnost zde chápeme v poměrně širokém smyslu, nejde zdaleka jen o odbornou způsobilost mluvčího, ale i o to, zda za fakt může ručit smyslovým svědectvím, mít přístup ke zdroji takové faktické informace apod. (jako např. v komunikační situaci, kdy dítě vzdělané v současných poměrech poučuje své rodiče/prarodiče o tom, že homosexuální orientace je vrozená a nelze ji léčit. Patrně u nich mj. vzbudí pochybnost a vyvolá otázku, jak to může vědět).

Novost či neznámost faktu může být ve vědeckém diskurzu absolutní (vztahu k současnému poznání), v nevědeckém diskurzu je pak relativní (vzhledem k příjemci sdělení). V případě vědeckého textu sděluje mluvčí zatím objektivně neznámou skutečnost či fakt (např. prezentace objevu). I když je důležité proto rovněž je, aby se sdělovaný fakt shodoval se skutečností. V případě, že skutečnosti neodpovídá, je sice spornost (zde spíše neplatnost) tohoto tvrzení dána *a priori* objektivně (nejde o fakt!), **závisí však vždy na příjemci sdělení, zda spornost tvrzení rozpozná a pochybnost o tvrzení je explikována** (tj. bude vyjádřen nesouhlas) či nikoli (viz níže Dialogická komunikační situace).

V tvrzení neznámého faktu můžeme dále lišit dvě základní situace. V prvních nich mluvčí vypovídá o nějakém **biografickém faktu**, jehož byl aktivním účastníkem – tzn. tvrdí něco v 1. osobě singuláru, případně plurálu (zahrnuje-li „my“ i mluvčího). Např. *Přišel jsem pozdě na vyučování; Pracuji teď na diplomové práci; Byl jsem vybrán do užšího kola kandidátů; Včera jsme šli na výletě; O svátcích máme otevřeno do 18 hod.* atp. (ne však *Hráli jsme era s Kanadou*, kdy je míněno, že hráli naši reprezentanti). V takovém případě může vzniknout pochybnost o tvrzení, tedy požadavek na argument, který by dokázal, že **jen pokud u příjemců sdělení existuje nedůvěra k mluvčímu** (např. předpoklad, že nemluví pravdu) **nebo není-li tato skutečnost na první pohled zřejmá či ověřitelná** (např. *Chovám doma hady*); do značné míry tato pochybnost pochopitelně ovlivňuje vzájemná znalost komunikantů. V takovém případě pochybnosti však adresát zpravidla do určité míry narušuje kooperační princip,⁶² což může mluvčí vnímat negativně. Mluvčí totiž je (resp. měl by být) jakousi zárukou sdělovaného. V případech tvrzení biografického faktu **zpravidla nebývají naplněny** výše uvedené nutné (doplňkové) **pragmatické předpoklady pro vznik pochybnosti o tezi** – tj. rozpor s představou adresáta a zejména kompetentnost mluvčího taková fakta tvrdit.

Druhou základní situací je případ, kdy mluvčí konstatuje nějaký **neznámý fakt o někom/něčem**, který je (může být) neznámý pro adresáta – tj. formálně je vyjádřen ve 2. a 3. osobě singuláru i plurálu. Může jít o výroky typu: *Karel jel do Prahy; Předměty různé hmotnosti padají na zem stejně rychle* atp. V prvním příkladu se potenciálně realizovaná **pochybnost o tezi** bude týkat především **jistoty tvrzení a kompetentnosti mluvčího tezi tvrdit** – tj. může být vznesena **pochybnost otázkou *Jak to víš?*** –, v druhém pří-

⁶² Jedná se o termín H. P. GRICE (1975), determinovaný (jak už uvedeno v předchozí části) třemi konverzačními maximami: kvantity, kvality, relevance a způsobu. Tyto maximy fungují jako racionální předpoklady pro úspěšný dialog (komunikaci). Vyvstane-li neodůvodněně pochybnost o porušení některé z nich (v našem případě kvality, zahrnující mj. apel Buď pravdivý), lze to rovněž považovat za porušení tohoto principu. V našem případě tedy apriorní nedůvodný předpoklad, že mluvčí lže, takovým porušením je.

kladě může být krom pochybnosti o kompetentnosti vyvolána spornost teze i rozporem s dosavadní představou příjemce (tzn. informace obsažená v tezi je překvapivá a může následovat navíc otázka typu: *Proč tomu tak je?*, resp. *Proč si to myslíš?*). I v prvním případě může příjemce sdělení považovat tezi za spornou z důvodu, že neodpovídá jeho dosavadní představě, a dožadovat se argumentu. V zásadě se tedy tyto příklady v tomto ohledu neliší.

Zpravidla jediným přímým argumentem, který je v obou případech účinný (tzn. sníží spornost teze), je **argument-doklad**, např. dovoláním se svědectví, poukazem na vědecké důkazy, vlastní smyslovou zkušenost, odvoláním se na kompetentní autoritu apod.⁶³ V prvním případě třeba argument *Říkal mi to jeho bratr*, pro tezi *Předměty různé hmotnosti padají na zem stejně rychle* argumenty jako *Učili jsme se o tom přece už na základní škole, ... jak dokázal již Galileo Galilei* apod. V podstatě se zde dokládá, že tvrzené odpovídá skutečnosti. V případě tvrzení nějakého dosud neznámého vědeckého faktu, objevu, se uvádí pro takové tvrzení důkaz z empirického pozorování, výzkumu – tedy opět argument-doklad.

V případě, že za takovým tvrzením následuje vysvětlení příčiny či důvodu uváděné skutečnosti (1. *Přišel jsem pozdě, protože jsem zaspal*; 2. *Karel jel do Prahy, protože mu to nařídili v zaměstnání*; 3. *Předměty různé hmotnosti padají na zem stejně rychle, protože hmotnost tělesa nemá vliv na rychlost, s kterou je toto těleso přitahováno*), jde zejména u prvních dvou příkladů ve většině komunikačních situací pouze o vysvětlení a doplnění informace a **o argument se nejedná**, protože **spornost tvrzení zde není nijak snížena**.

Nicméně si lze představit komunikační situace, ve kterých bychom tyto vedlejší věty příčinné za argument považovali; řadili bychom je k argumentům-dokladům. V dialogu by tyto situace patrně měly společně to, že příslušná teze je předmětem nesouhlasu nebo je sporná a uvedené zdůvodnění by se např. dovolávalo faktu, který je známý i pochybujícímu.

Př. A: *Přišel jsem pozdě.*

B: *Jak jsi mohl přijít pozdě?*

A: *Přišel jsem pozdě, protože jsem přece zaspal.*

I v monologickém textu si pro takové souvětné výpovědi lze představit komunikační situace, že mluvčí předjímá u adresáta pochybnost (o tezi), která je dána rozporem s dosavadní představou adresáta o skutečnosti tvrzené v tezi, a předloží proto pro ni argument (kryjící se zde s vedlejší větou). U prvních dvou příkladů tomu bude patrně zřídka; v příkladě 3 to bude častější, protože jde o tvrzení obecnějšího rázu, mluvčí za něj zpravidla neručí osobně (není-li

⁶³ Toto tvrzení si může dovolit být takto kategorické, neboť argument-doklad je funkčně definován jako faktické doložení teze.

ileo Galilei), a musí proto předložit argument jakožto jinou záruku. Obdobn způsobem je nutno posuzovat veškeré příčinné vztahy v širším smyslu (míní Karlík, 1997), tedy i věty účelové (jak odkazujeme v předchozí části). Přítomnost v textu v žádném případě automaticky nezakládá argument. Teď tedy vidět, že v **monologické komunikační situaci** (tj. i v monologické či dialogu) může být v takových případech **velmi nesnadné zjistit, zda uvčí sníženou míru přijatelnosti předjímá a následně předkládá argument, nebo jen vysvětluje příčinu / důvod / motiv**, proč něco nastalo či stává, event. nastane. Zpravidla může napomoci v rozlišení mezi vysvětlením a argumentem širší komunikační kontext – jak dále ukážeme, jistým azatelem mohou být komunikační funkce a komunikační podmínky, ichž se realizují. Ostatně i **prostá vysvětlení** mohou mít v textu, ve kterém argumentuje, svou argumentační funkci. Jak už naznačila výše uvedená ičnická klasifikace argumentů, **mohou podporovat tezi zprostředkovaně**.

2.2.2 Neznámá informace s platností hypotetickou

řpříkladě, že je **spornost teze** či **pochybnost o ní dána její hypotetičností**, vá navíc oproti předchozímu typu **signalizována** samotným **mluvčím**. uvčí v takových výpovědích vyjadřuje **míru jistoty, s jakou propozice zení platí vzhledem ke skutečnému světu**. Opět zde můžeme lišit **hypotičnost v objektivní měřítku** (tj. tvrzení vědeckých hypotéz) a **hypotetičst subjektivní** (oproti předchozí potenciálně ověřitelnou). Mluvčí může ypotetických tvrzeních dále vyjadřovat **domněnku vlastní** (a to o sobě či iěkom / něčem jiném), anebo domněnku někoho jiného, tj. **cizí mínění**. dy půjde tedy o jakýsi **předpoklad o stavu světa**. Tímto se zároveň říká, ani **míra jistoty mluvčího o platnosti teze nebude nikdy úplná** (oproti iře **jistoty jeho přesvědčení**).

V našem pojetí hypotetických tvrzení je však zahrnuta **nejen míra jistoty**, akou propozice tvrzení platí vzhledem ke skutečnému světu, **ale i míra toty přesvědčení mluvčího** o platnosti propozice. Snadno odlišit je půjde i v případě zprostředkování cizího mínění či názoru. Potenciál prostředků, niž tyto aspekty hypotetického tvrzení mluvčí vyjadřuje, je navíc s jemmi nuancemi podobný. Zpravidla jimi jsou modální částice (*asi, snad, čitě, pravděpodobně...*), slovesa vyjadřující subjektivní i objektivní míru toty mluvčího ohledně sdělovaného propozičního obsahu anebo v případě jádření cizího mínění popisující míru jistoty (*myslet si, domnívat se, věřit, dat, zdát se, pochybovat, doufat* a mnoho dalších), dále modální slovesa *uset, moci*⁶⁴, podmiňovací způsob sloves, vyjádření ve futuro a další.

Tedy pouze ta modální slovesa, která vyjadřují stupeň jistoty tvrzení.

V podstatě se námi vymezená kategorie tvrzení s hypotetickou platností překrývá s tím, co se v lingvistice popisuje prostřednictvím *postojů jistotněmodalitních*, tzv. *epistemických*, kdy „mluvčí sděluje (o)⁶⁵ vždy s různou mírou přesvědčení (jistoty) o jeho platnosti (pravdivosti)...“ (Grepel – Karlík, 1998, s. 480), a kam je řazeno rovněž vyjadřování cizího mínění (Grepel – Karlík, tamtéž, s. 485). Podstatné je v tomto typu signálu snížení míry přijatelnosti teze to, že modalizovaným tvrzením **mluvčí sám signalizuje adresátovi pochybnost či spornost** a je tak motivován, aby pro danou hypotézu předložil argument. Pragmatické předpoklady, uváděné u tvrzení neznámé skutečnosti s platností faktu jako nutné pro realizaci spornosti teze či pochybnost o ní, zde nezbytnými nejsou – snížená míra přijatelnosti je v tezi signalizována zpravidla formálními prostředky.

Jak vyplývá z výše uvedeného, do našeho pojetí hypotetických tvrzení zahrnujeme i **případy vyjádření plné jistoty přesvědčení**. Není-li však signalizována zvláštními formálními prostředky, které by ji odlišily od prostého konstatování faktu – např. *Petr se rozvedl* (× *Petr se zcela jistě rozvedl*), představují do určité míry **hraniční oblast mezi těmito typy vypovídání o skutečnosti** (tedy konstatováním a vyjádřením epistemického postoje). Pokud je plná jistota přesvědčení specificky signalizována (např. *Petr se stoprocentně rozvedl*), je situace zřejmější – prostředkem, který napomůže rozlišení, zda jde o hypotetické tvrzení či konstatování faktu, se může stát právě funkce předloženého argumentu vzhledem k tezi. Pokud je tvrzení *Petr se stoprocentně rozvedl* zdůvodněno např. *Nevšimli jste si? Neměl snubní prsten!*, opírá se takový argument-doklad ještě o jakýsi typ konvenčně přijímaného vztahu založeného na víře v souvislost mezi jevem *přestat nosit snubní prsten* a jevem *rozvést se* a jde o zdůvodnění hypotézy jen s určitou mírou pravděpodobnosti. Takový argument jsme si výše pojmenovali jako argument - důvod pro (hypotetické) tvrzení.

V případě, že je stejné tvrzení míněno jako konstatování faktu, který je adresátům neznámý, případnou nejistotu příjemců sdělení může mluvčí rozptýlit argumentem-dokladem, který ho dostatečně dokládá, případně je osobní zárukou – jde zpravidla o očitě či jiné smyslové „svědectví“, např. *Vždyt jsem byl u jeho rozvodového stání, Včera jsem s ním mluvil* apod. Nutno dodat, že v případě mluvených projevů je zpravidla signifikantním **prostředkem odlišení** konstatování a hypotetického tvrzení **intonace a větný přízvuk**. Vždy může rozpoznání napomoci komunikační kontext, předložený argument jej pak obvykle upřesní.

Často se v doložení hypotézy argumentem opíráme o nevyřčený, implicitně přítomný, zpravidla pouze na společenských konvencích či dohodě založený „kauzální“ vztah – sémantický danou souvislost mezi propozicí

⁶⁵ Míneň propoziční obsah.

ádřenou v hypotetickém tvrzení a propozicí argumentu (zde odkazují na stotelovský pojem *topos* v teorii Anscombreho a Ducrota pojednané výše extu; Karlík, 1995, s. 27 hovoří o „obvyklé obsahové souvislosti“ mezi ěma jevy / stavy). Takový implicitně podložený „kauzální“ vztah jistotu potetické teze nezaručí, avšak podpoří její pravděpodobnou platnost.

Za typický příklad tvrzení s hypotetickou platností, která jsou zároveň plněna odpovídajícím argumentem - důvodem pro tvrzení, považujeme uvěti, která jsou v našich mluvnících popisována jako souvětí důvodová. ěř. již výše uvedené *Musí mít dost peněz, když jezdí denně autem*. Ta jsou ecifická tím, že „se z následku usuzuje na příčinu (důvod)“ (*Příruční mluv- ze češtiny*, s. 353). Věta vedlejší zde (oproti souvětím příčinným v užším yslu, se kterými má společné spojkové výrazy) vyjadřuje reálnou skuteč- st, která nastala, případně ještě trvá, a tato skutečnost je následkem děje stavu vyjádřeného hypotetickým tvrzením (domněnkou) ve větě hlavní. kud se opřeme o popis souvětí příčinných v širším smyslu pomocí **p** a **q**, le **p** značí jev kauzující / motivující a **q** jev kauzovaný / motivovaný (Karlík, 95), lze důvodové souvětí schematicky zapsat takto:

mod p, protože⁶⁶ q.

ičemž *mod⁶⁷* zde značí **postoj jistotní modality, který je pro důvodová uvěti charakteristický** (srov. pozn. č. 68).

héma příčinných souvětí je naproti tomu takovéto:

q, protože p.

v nich je pochopitelně možné vyjádření různé jistotní modality první ůžky (v tomto případě kryjící se s **q**), čímž mluvčí naznačuje hypotetičnost domnělou platnost děje či stavu vyjádřeného v hlavní větě. Tím je dána ochybnost o tom, zda tento děj či stav nastal. Předložený argument, který le odpovídá formálně-syntakticky větě vedlejší (a zakládá tak vznik teze), je dnak důvodem pro hypotetické tvrzení a jednak obsahová propozice argu- entu představuje reálný důvod či příčinu děje nebo stavu vyjádřeného v tvr- ní (tj. kryje se s **p**). Př. *Dost možná, že mu nebylo dobře, protože ty třešně zapí- ! mlékem. Není-li u souvětí příčinných v užším smyslu přítomen v hlavní tě postoj jistotní modality* (a dodejme, že může být signalizován např. jen idoucím časem – *Nebude mu dobře, protože...* – nebo příznakovým pořád-

Na místě *protože* lze doplnit rovněž spojkové výrazy: *že, když, jestliže*.

Zde se nabízí srovnání s Toulminovým pojmem *qualifier* (Q), jde v podstatě o totéž – vyjád- ní míry jistoty, do jaké platí závěr / tvrzení (*claim, conclusion* – C).

kem slov, event. pouze větným přízvukem či intonací – *Tomu dobře nebylo, protože...* apod.), pak **vedlejší věta příčinná zpravidla není argumentem; pouze** propozicí věty hlavní vysvětluje.⁶⁸ Totéž, jak se domníváme, platí pro souvětí následková / důsledková. Příklady komunikačních situací, ve kterých má vedlejší věta příčinná funkci argumentu, jsme uváděli výše.

Signalizace hypotetičnosti nějakého tvrzení se přímo nabízí v případě **vyjadřování kondicionálu**, neboť kondicionál „vyjadřuje jako základní význam nereálnost obsahu slovesa“ (*Příruční mluvnice češtiny*, s. 321), potažmo tedy i celé výpovědi. S ohledem na to, že nám v tuto chvíli jde o sníženou míru přijatelnosti zakládající nutnost předložení argumentu pro vzniklou tezi, však bude v případě kondicionálu záviset na konkrétním komunikačním užití tímto způsobem modalizované výpovědi. Navíc se zdá, že z našeho hlediska nebude ani nutné lišit mezi kondicionálem minulým a přítomným. Srovnajme tyto výpovědi *Na tu oslavu by Petr přišel* × *Na tu oslavu by byl Petr přišel* – v prvním případě lze rozlišit dvě komunikační situace: sděluje se buď, že „oslavá teprve proběhne a Petr přijde za určitých podmínek“, anebo v hovorovém jazyce rovněž, že „oslavá již proběhla a Petr na ní nepřišel, ale za splnění určitých podmínek mohl přijít“; v případě kondicionálu minulého je signalizována pouze tato druhá komunikační situace.

Obě tato hypotetická tvrzení mohou být tvrzena s různou mírou jistoty. Ta je ale pro příjemce sdělení bez předložení argumentu neznámá. Ke snížení míry nejistoty tak může mluvčí poskytnout argumenty, které zároveň odhalí,

⁶⁸ Zde prezentované rozlišení souvětí důvodových a příčinných v užším smyslu opírající se o práce P. Karlíka (KARLÍK in PMČ, 1995; GREPL – KARLÍK, 1998) představuje pouze jednu ze dvou možných interpretací Karlíkova výkladu. Ten totiž není úplně jednoznačný. Příslušné určení příčiny v užším smyslu a určení důvodu liší na základě dvou kritérií. Na prvně uvedeně se ptáme otázkou „*proč // z jaké příčiny, z jakého důvodu se něco stalo?*“ a „označuje okolnost kauzující / motivující (p)“, naproti tomu na druhé jmenované se ptáme otázkou „*proč // z jakého důvodu se domníváš (myslíš), že ...?*“ a „označuje okolnost kauzovanou / motivovanou (q)“. Nejednoznačnost kritérií vyplyne právě na uvedeném příkladu (*Dost možná že mu nebylo dobře, protože ty třešně zapíjel mlékem*) – na vedlejší větu se ptáme otázkou *Proč se domníváš, že ...?*, ale zároveň věta vedlejší vyjadřuje okolnost kauzující / motivující (p). Ke kterému typu ji tedy na základě těchto kritérií přiřadit? V textu uvedená interpretace se řídila kritériem druhým, lze si ale představit řešení, kde určujícím hlediskem by byl typ kladené otázky. Souvětí bychom pak považovali za důvodové.

Je nepochybné, že mezi oběma typy souvětí (resp. typy příslovečných určení příčinných v širším smyslu) dostatečné rozdíly existují, a proto s jejich rozlišením souhlasíme. Je ale otázka, jestli tak budeme činit na základě kritéria řečnického **logického** (tj. podle toho, zda vedlejší věta obsahuje p, nebo q), anebo z hlediska, které bychom mohli označit jako **pragmatické** (tj. podle typu otázky, jak se na vedlejší větu ptáme, resp. podle přítomnosti / nepřítomnosti epistemické modalit ve větě hlavní).

kou mírou jistoty danou výpověď tvrdí – např. argument *Nedávno nám se říkal, že přijít chce* pro (relativně) velkou míru jistoty nebo argument nižší mírou pravděpodobnosti nastání tvrzené skutečnosti *Zpravidla se lobných oslav účastní*.

7 obou případech je pak implikována určitá podmínka, která odstraní, y odstranila překážku bránící Petrovi přijít – ta může zůstat nevyřčena, o je explikována doplněním vedlejší věty podmínkové. Taková vedlejší podmínková věta by pak udávala okolnostní podmínku (např. ..., *pokud ho veme, kdybychom ho /byli/ pozvali* atp.), za níž skutečnost obsažená v tezi tane, či by nastala. Ta však primárně **nesnižuje pochybnost** o tvrzení o jeho spornost. (V našem pojetí proto ve většině případů **nebudou fun- rat jako přímý komunikační argument**.) Zpravidla pouze podpoří pravdě- lobnost hypotézy poukazem, že skutečnost v ní obsažená obvykle nastává splnění propozice obsažené v takové podmínce. S tím souvisejí podmín- ré vztahy mezi dvěma větami, které však mají z hlediska argumentace specifika. Jejich interpretace záleží více na konkrétním komunikačním tí; zmíníme je níže v textu.

2.2.3 Postoje hodnotící, preferenční a emocionální

tím typem vyjádření, který může zakládat spornost tvrzení či pochybnost ěm (tedy vznik potenciální teze), jsou **postoje hodnotící, preferenční, emo- nální**.⁶⁹ U nich je snížená míra přijatelnosti pro adresáta **dána subjektiví- i vyjádření mluvčího**, tj. že mluvčí sděluje svůj pohled na svět, názor. A ten lze být **pro adresáta primárně nepřijatelný či sporný**; mluvčí se adresáta ůží zpravidla přesvědčit o svém postoji k danému jevu, ne o tom, že tomu : objektivně je. **V monologických textech** bude tedy hrát **důležitou roli o předložení argumentu pragmatický předpoklad mluvčího o nedůvěře resáta v subjektivní tvrzení či o jeho nesouhlasu s ním**.

listotněmodalitní postoj jsme vyčlenili mezi hypotetická tvrzení z toho vodu, že mluvčí jím **sám sděluje** míru vlastní (popř. též absolutní) nejis- y či jistoty o tom, zda jev (ne-)nastal, (ne-)nastává či (ne-)nastane. Je pochybné, že i u postojů hodnotících, preferenčních a emocionálních lze být signalizována míra jistoty, s jakou mluvčí daný postoj prezentuje. dobná překrytí signálů snížené přijatelnosti tvrzení jsou pro komunikaci irozeným jazykem zcela obvyklá. **Naším záměrem je pouze ukázat jazy- vé prostředky, kterými může být snížená míra přijatelnosti tvrzení nalizována, a eventuálně jaký funkční typ argumentu se k tezi váže. lá se opodstatněné tvrdit, že právě signalizace snížené míry přijatel-**

⁶⁹ V rozlišení postojů se opírám o klasifikaci M. GREPLA (in PMČ, resp. in GREPL – KARLÍK, 1998).

nosti teze nám může výrazně napomoci pro rozpoznání argumentů při analýze konkrétního textu.

a) postoje preferenční

Pro **postoje preferenční**, jejichž společný rys „je možné velmi obecně charakterizovat jako 'mít/nemít zájem' na uskutečnění záměrů (cílů, intencí), s jakými jsou výpovědi produkovány“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 487), jsou charakteristické predikátory typu *chci* (*chtěl bych*), *rád bych* apod. S ohledem na cíl, který zde sledujeme, bude **nutné lišit** případy, kdy je toto **uskutečnění záměru podmíněno nárokem mluvčího na činnost adresáta**, tj. kdy mluvčí explicitně či implicitně po adresátovi/-ech žádá, aby něco uskutečnil/-i (*Rád bych, abys k nám v sobotu přišel* – tj. Přijď) nebo záměr umožnil/-i (*Rád bych k vám v sobotu přišel na návštěvu* – tj. např. Pozvěte mě), a **případy ostatní, kdy uskutečnění na činnosti či vůli adresáta nezávisí** (*Rád bych tam v sobotu zašel*⁷⁰).

V případě nároku na činnost adresáta vyjadřuje preference mluvčího nepřímo výzvovou (apelativní) funkci. Pokud bude mluvčí v těchto typech výpovědí spíše **zdůvodňovat svou preferenci** (*Rád bych, abys k nám v sobotu přišel. Už jsme se dlouho neviděli*), půjde o komunikační funkci přání. Bude-li však mluvčí svou **výpověď vnímat více jako apel**, zpravidla jej podpoří argumentem, který uvede následek / důsledek, popř. účelnost uskutečnění záměru adresátem (*Rád bych, abys k nám v sobotu přišel. Mám pro tebe něco důležitého / Chci tě něčím překvapit* apod.). Spornost teze či pochybnost o ní bude vyvolána u adresáta tím, proč by měl jednat v intenci mluvčího. Doložena bude argumenty - následky / důsledky (příp. argumenty účelnosti jednání) a zařadili bychom jej pak spíše do posledního typu naší klasifikace – mezi apely. Je zde dále vidět, že na typ předloženého argumentu má do jisté míry vliv i vzájemný vztah mezi mluvčím a adresátem. V případě bližší sociální vazby (přátelského vztahu) mezi komunikanty nebude patrně mluvčí muset na sebe brát závazek nějakého jednání (KF slibu), aby oslabil apelativnost své výpovědi a poskytl adresátovi kompenzaci za činnost po něm požadovanou (argument-následek).

⁷⁰ I v tomto případě si lze pochopitelně představit komunikační situace, kdy se touto výpovědí mluvčí nepřímo dožaduje na adresátovi nějaké činnosti – např. v situaci, kdy potomek žádá rodiče o svolení někam jít. V takovém případě by se však jednalo spíše o argument pro (nevyřčenou) tezi *Dovolte mi tam jít, prosím*. V naší předběžné funkční klasifikaci argumentů by odpovídal nejspíše argumentu-důvodu pro tezi. Z pohledu klasické terminologie, postihující v pojmenování i jiné aspekty, by šlo patrně o argument ad amicitiam, který SZYMANEK A KOL. (2003) definuje jako „odvolání se v prosbách, v žádostech na přátelská pouta, která spojují osobu, od níž se něco žádá, s žádajícím“ (s. 54).

V případech, kdy uskutečnění jevu na činnosti či vůli příjemce sdělení závisí (*Rád bych se tam ve stáří vrátil*), může mluvčí opět zdůvodňovat svou preferenci argumenty-důvody pro preferenční postoj (*Mám na místo pěkné vzpomínky*) či podpořit své odhodlání pragmatickými argumenty účelnosti jednání, příp. argumenty-důsledky (...*aby se mi lépe bavovaly vzpomínky*). Předložení argumentů v těchto případech je navíc otivováno pragmatickým předpokladem o nedůvěře adresáta v odhodlání mluvčího.

Postoje preferenční se kromě výpovědi s komunikační funkcí direktivní ohou realizovat i v jiných komunikačních funkcích, jejichž výčet uvádějí Grepl a P. Karlík (1998). U postojů preference realizovaných s direktivní komunikační funkcí jsme již problematiku nastínil. Ve výpovědích s funkcí asertiv (sdělení apod.) a zejména pak s funkcemi interogativ představují ak predikátory *chci / chtěl bych / rád bych* často spíše prostředky vyjádření vořilosti, jsou dány konvencemi apod. (srov. výše uvedený příklad *Rád ch se tam ve stáří vrátil × Rád bych vám sdělil, že jsme vyhráli; Chtěl bych zeptat, zda nemáte...*). Argumentační funkce takových výpovědí (tedy nkce teze či argumentu) je marginální. V jiných komunikačních funkcích, zdá se, žádná z našeho pohledu významná specifika nevykazují, snad výjimkou performativního užití preferenčního postoje v konvencionalizované podobě – *Mějte se hezky, Přeji pěkný den, Vše nejlepší k narozeninám jeje...*,⁷¹ aj. Zde by byla případná spornost takového přání či pochybnost něm způsobena výhradně nedůvěrou adresáta k mluvčímu či pochybností jeho upřímnosti. Obvykle tedy nutnost argumentu nevzniká.

postoje hodnotící

Postoje hodnotící (evaluativní) představují snad nejvlastnější potenciál pro , aby tvrzení mohlo být vnímáno jako sporné a míra jeho přijatelnosti jako uřená. Často proto rovněž zakládají argumentaci. Mluvčí jimi vyjadřuje odnocení nějaké skutečnosti, a to v zásadě na základě (subjektivního) estetského měřítka (primárně predikátory *líbí se mi / nelíbí se mi*) nebo etických hodnotových norem příznačných pro danou společnost / sociální skupinu, níž mluvčí pochází, event. vycházejících od samotného individua (charakterizováno stupnicí mezi póly dobré / špatné). Tyto většinou společen-y / skupinově dané (jakoby objektivní) etické a hodnotové normy může mluvčí přijmout za své (proběhne u něj *akt subjektivizace a interiorizace* chto norem – termíny Grác, 1988) nebo se může vůči některým z nich /mezovat, a to často jen podle momentálních zájmů v konkrétní komunikační situaci.

GREPL – KARLÍK (1998) hovoří v této souvislosti o přáních jakožto společenských aktech.

Takové účelové jednání vede nezřídka k rozporu mezi činy a hodnotami, jež takový jedinec zastává. Kognitivní psychologie tento jev nazývá *disonanci poznání*⁷² a vysvětluje ji jako potřebu člověka harmonizovat svá přesvědčení s činy a jinými vlastními přesvědčeními. Narušení takové vnitřní potřeby harmonie pak „vyvolává stav ostrého napětí, nutící jednotlivce k činům, které mají za cíl obnovení či aspoň zmírnění stupně rozdílnosti mezi vlastními přesvědčeními“ (Szymanek a kol., 2003, s. 108–109). **Jedním z prostředků, jak takovou disonanci zmírnit či odstranit, může být (a často také je) právě argumentace**, zde zejména s akcentem na obhajobu postoje či snahu přesvědčit ostatní a nezřídka sebe sama (tj. obhájit svůj „obraz“ sám před sebou). Lze se domnívat, že v této oblasti bude člověk velmi vynalézávavý, a zdá se rovněž, že zde oproti předchozím typům signálů snížené míry přijatelnosti tvrzení neplatí žádná omezení, co se týče funkčního doplnění teze argumentem. To znamená, že se zde uplatní všechny funkční typy argumentu definované výše.

Něco hodnotit znamená v podstatě nějakou skutečnost kvalifikovat. Nejvlastnějšími prostředky subjektivního hodnocení budou zpravidla **kvalifikační adjektiva** (ale i kvalitativní, jakostní; klasifikace viz *Příruční mluvnice češtiny*), která vyjadřují vlastnosti substancí (tj. něco, co jim bylo přisouzeno subjektivně člověkem) a zpravidla i subjektivní hodnocení (pochopitelně ne všechna, viz např. *slepý, hluchý* aj.). Je jasné, že i **adjektiva relační** mohou být předmětem sporu či pochyb, zvláště vyjadřují-li též určitý postoj (adjektiva *nesplnitelný, častý* apod.). Vyjadřují-li vlastnost danou objektivně (*dřevěný, mokrý, prkenný* aj.) nebo jsou-li posesivní (*otcův, matčin* aj.), mohou být sporná, jen pokud neodpovídají skutečnému stavu věci. S hodnocením jeví pak bude rovněž spojena jejich **komparace**. Ta představuje rovněž širokou oblast pro vznik sporu či pochybnosti. Prostředků, jimiž se vyjadřuje hodnotící postoj, je však mnohem více, uvedli jsme rovněž s ohledem na zaměření práce jen ten nejcharakterističtější.

Grepl – Karlík (1998) liší hodnotící (evaluativní) postoje podle toho, zda mluvčí zaujal postoj „k faktu, tedy k (o)⁷³ už vykonanému nebo konanému“, nebo jej zaujal „k (o), který by se následnou činností mluvčího nebo adresáta teprve uskutečnit mohl“ (s. 490). Jistým způsobem **přechodné** mezi typem, kdy je snížená míra přijatelnosti tvrzení dána subjektivitou postoje mluvčího (spornost či pochybnost je definována potenciální otázkou adresáta sdělení *Proč toto takto hodnotíš / preferuješ?*), a typem následujícím (tj. apel), kdy je spornost či pochybnost definována otázkou adresáta *Proč činit propozici*

⁷² S teorií disonance poznání, jak uvádí SZYMANEK A KOL. (2003), poprvé přišel v knize *A theory of cognitive dissonance* (1957) psycholog LEON FESTINGER. Z hlediska vysvětlení motivace k argumentování a přesvědčování se nám toto jeví jako velmi přínosné.

⁷³ Pod (o) rozuměj *obsahovou propozici*.

saženou v tvrzení?, jsou právě postoje mluvčího zaujímané vzhledem propozici, která by se následnou činností adresáta uskutečnit mohla. upř. Bylo by dobré, aby ses mu omluvil / Měl by ses mu omluvit apod.⁷⁴ stává přibližně totéž, co jsme zmínili již v případě preferenčních postojů žadujících aktivitu adresáta. Pokud se bude zdůvodňovat postoj mluvčího našem případě spornost daná otázkami *Proč je dobré se omluvit?, Proč to myslíš?*, tzn. zdůvodňuje se propozice „myslím, že omluva je dobrá“, kde následovat argument - důvod pro tvrzení, resp. v tomto případě pro stávaný postoj – např. *Patří to k dobrému vychování*. V takových případech idou pravděpodobně v argumentu velmi časté odkazy k společenským, ckým normám.

Nicméně je nutné dodat, že ve výše uvedeném příkladě a jemu podobných ní snížená míra přijatelnosti tvrzení pro adresáta dána ani tak pochybností o tom, zda omluva je obecně dobrá či záhodná, ale je spíše vyvolána n, že adresát zná jisté okolnosti, které mu zabraňují v konkrétní situaci to etický princip následovat; zpravidla je tedy pro něj pochybné, proč se mlouvat. Adresát bude takové hodnocení vnímat více jako apel, aby danou opozici učinil (tj. jako *Omluv se*), předložený argument výše uvedeného pu bude považovat za irelevantní a po mluvčím bude vyžadovat jiný. Pokud luvčí uvede argument, který udává konkrétní skutečnost, jež předcházela žadované činnosti, a konvenčně je taková skutečnost vnímána jako důvod motiv (tedy p) pro to, proč má mluvčí činit požadovanou činnost (q), zdůdňuje takový argument jak hodnocení preferované mluvčím, tak samot-u činnost. Je tedy společný jak postojům, tak apélům. Př. *Bylo by dobré, y ses mu omluvil, protože jsi ho svým výrokem urazil*.⁷⁵

Mluvčí však může uvést ještě argument, který poukazuje na výhodnost iěného či nevýhodnost nečiněného, tedy obecněji uvede následky aktivity žadované na mluvčím (např. pro uvedenou výpověď argument v interoga-

Krom postoje hodnotícího se zde naznačuje i postoj jistotněmodalitní. Zřetelněji to vyplyne, plníme-li např. příznačnou modální částici či sloveso: *Asi / Myslím, že by ses mu měl omluvit*. konkrétní komunikační situaci se však předložením argumentu celkem přesně určí, čehože rnost se jim snižuje. V monologické i dialogické komunikační situaci ji může mluvčí anti-ovat sám (tj. sám stanoví, co by mohlo být považováno ve výpovědi za pochybné) a předloží slušný funkční argument, v dialogu může být navíc vyzván k témuž komunikačním partne-n (tzn. co je sporné, určí adresát sdělení).

Tuto situaci můžeme z hlediska argumentace vyhodnotit navíc takto (což by nijak nemělo provat výše uvedenému řešení): Tezi *Bylo by dobré, aby ses mu omluvil* lze rozložit na dvě e hierarchizované, z nichž jedna zároveň představuje pro druhou argument: teze hlavní *mluv se* je podpořena argumentem (*Omluvit se je dobré*), přičemž tento argument předsta-že zároveň tezi dílčí, která je podpořena druhým z argumentů (*Svým výrokem jsi ho urazil*). uhý argument pak zároveň podporuje i tezi hlavní.

ktivní formě: *Chceš přece, abyste zůstali přáteli?*). Tento funkční typ argumentu se často uplatňuje ve výpovědích s apelativní funkcí. Jeho pragmatický aspekt však je často zneužit (zejm. v reklamě) a je vnímán jako manipulativní.

Také v případě, že hodnotící postoj bude zaměřen na činnost, kterou by měl vykonat sám mluvčí (*Bylo by dobré, abych se mu omluvil*), bude situace obdobná a nastanou v zásadě tři situace: 1. teze není sporná, protože vyjadřuje postoj mluvčího, ten proti vykonání činnosti nemá námitek; 2. teze je sporná, vyjadřuje totiž jen etickou zásadu jako obecné východisko, ale za daných okolností má mluvčí vůči ní námitek, uvede protiklad teze (antitezi *Neomluví se*) a použije pro ni argument-důvod (např. *protože on první ublížil mně*); 3. teze je sporná, opět jde pouze o etickou zásadu jako obecné východisko, ale užití např. pragmatického argumentu (nevýhodnost následku nečinění / výhodnost činnosti v intencích teze) nebo přijetí obecné etické zásady signalizuje, že mluvčí se zachová v souladu s tezí.

S kategorií snížené míry přijatelnosti vyplývající ze subjektivnosti postojů hodnotících a preferenčních souvisí také vyjadřování záhodnosti či vhodnosti, záměru a dodejme, že i nutnosti (tj. signalizace výrazy jako *muset, být nutné* apod.).

c) emocionální postoje

Co se týče emocionálních postojů, situace je taková, že mluvčí jimi dává najevo svůj citový, emocionální vztah, ať už negativní či pozitivní, k nějaké skutečnosti, která v minulosti nastala, v přítomnosti nastává či v budoucnosti nastane. **Snížená míra přijatelnosti** takového postoje, resp. následná nutnost předložení argumentu, je pak zpravidla dána **rozdílnou interpretací dané skutečnosti příjemcem/-i sdělení**. V konkrétních komunikačních situacích se jimi, stejně jako u předchozích postojů, realizují různé komunikační funkce. Příznačné je pro ně, že míra přijatelnosti teze je posilována zpravidla funkčním typem argumentu - důvodu pro tvrzení (př. *Jsem překvapen, že je tu uklizeno. Nikdo tady přece nebydlí*). Velmi často se také vyskytují spolu s ostatními typy postojů (*Jsem z toho románu smutný. Autorova předchozí kniha byla mnohem lepší* apod.).

Z výše uvedeného by mělo vyplývat, že věty, jimiž se vyjadřují postoje, potenciálně mohou signalizovat sníženou míru přijatelnosti, a to právě pro svou subjektivnost (tj. **vždy může existovat ještě jiný pohled**, postoj). Nicméně **důležitým pragmatickým předpokladem** pro to, aby se potencialita snížené míry přijatelnosti naplnila, a vznikla tudíž nutnost podpořit tezi argumentem, bude **očekávání mluvčího, že adresát sdělení zaujímá postoj opačný, jiný, nebo že pro něj postoj mluvčího může být překvapivý, nepředvídaný**. Jinými slovy, mluvčí anticipačním předložením argumentu v podstatě

vá najevo, že u adresáta předpokládá nesouhlas s tvrzeným postojem či eviduje neočekávanost svého postoje (viz i níže v textu).

1.2.2.4 Apelativní komunikační funkce

Posledním typem signálu, jímž může být vyvolána pochybnost adresáta o tvrzení, je **vyjádření apelativní komunikační funkce, tj. funkce direktivní funkce varovací**.⁷⁶ Ty nemusí být nutně ztvárněny imperativní formou, jak jsme naznačili v souvislosti s preferenčními a hodnotícími postoji (srov. také se známými příklady užití interrogativní formy ve funkci prosby *Podal si mi sůl? Zavřel bys okno?* apod.). A jak už připomněli nejzevrubněji Grepl - Karlík (1998), formální vyjádření imperativu v žádném případě nezaručuje relativní komunikační funkci takových výpovědí (srov. *Žijte blaze!, Zlom iz!* apod.). **Výpovědi s direktivní komunikační funkcí vyzývají příjemce k změně stavu reálného světa uskutečněním nějaké činnosti, výpovědi s funkcí varovací se mu v nějaké činnosti naopak snaží zabránit**. M. Grepl a P. Karlík v návaznosti na teorii mluvních aktů J. L. Austina J. R. Searla hovoří o snaze „přizpůsobit svět slovům“ (Grepl - Karlík, 1998, 431). V případě funkce varovací pak o snaze mluvčího „zabránit přizpůsobení světa slovům“ (Grepl - Karlík, tamtéž). Z toho rovněž vyplývá, že takové mluvné akty jsou orientovány do budoucnosti.

Pochybnost (snížená míra přijatelnosti) v případě těchto tvrzení je dána **primárně ze strany příjemce sdělení, proč stav světa měnit či neměnit**. Je to **velmi důležité zdůraznit, že se do komunikace (ať už dialogické či monologické) zpravidla nepromítne v takových případech, kdy budou vztahy mezi komunikanty společensky**, situačně, a potažmo tedy i komunikačně **hierarchizované**⁷⁷, a kdy **kompetentnost k vyjadřování výpovědi s direktivní**

Držíme se zde klasifikace uváděné M. GREPLEM a P. KARLÍKEM (1998). V našem případě však tato kategorie měla možná blíže k Searlově rozřazení (SEARLE, 1976), kdy do direktivní zařazuje i typ aktů s ilokuční funkcí varovací, který Grepl a Karlík pojímají zvlášť. Pro Searla je kategorie direktiv definována v podstatě „funkcí 'výzovou', včetně 'tázací'“ (GREPL - KARLÍK, 1998, s. 430). Proto tento typ signálu spornosti označujeme souhrnně výpovědi výzovou (apelativní) funkcí a v textu lišíme dle brněnských lingvistů komunikační funkci rektivní a varovací.

Poněkud zobecněným vyjádřením „společensky hierarchizované“ odkazujeme na složitou síť společenských vztahů, provázaný systém konvencí, zvyklostního jednání apod., které se odráží v komunikaci. S těmito společenskými vztahy je pak spojena mj. i **kompetentnost k tomu, co lze tvrdit a jakým způsobem to předkládat**. Například v případě uváděném ve druhé předchozí kapitole (varování na cigaretových krabičkách) nemá ministerstvo zdravotnictví kompetenci k tomu, aby vyzývalo k nekouření přímo (Nekuřte!), protože pro takový typ

funkcí bude těmto vztahům odpovídat (nejzřetelněji u vztahu nadřízený–podřízený). To znamená, že pokud je mluvčí oprávněn v nějaké situaci vyslovit výpověď s direktivní komunikační funkcí (zejména KF zákazu, příkazu) a adresát sdělení jeho kompetentnost na základě společenských norem či úzu respektuje, snížená míra přijatelnosti se u takového direktivního tvrzení realizuje spíše výjimečně (tj. u adresáta zpravidla nevzniká pochybnost, proč činností uvedenou v tvrzení „měnit stav světa“). Příkladem mohou být vojenské povely udílené vojákem s vyšší hodností vojákům s hodností nižší.

V případě, že vztahy mezi komunikanty budou více vyrovnané, bude se snížená míra přijatelnosti tvrzení realizovat častěji. Rozdíl v kompetentnosti komunikantů vyjadřovat výpovědi s apelativní komunikační funkcí pak nebude natolik zřejmý, resp. nemusí být žádný, a jako náhradu za nedostatek kompetence požadovat na adresátovi, aby „změnil stav světa“, bude mluvčí nucen předložit argumenty. Z tohoto nám tedy pro výpovědi s apelativní komunikační funkcí a uplatnění jejich snížené míry přijatelnosti (tedy vznik požadavku na doložení teze argumentem) vyplývá zpravidla nutný pragmatický předpoklad nedostatku kompetentnosti mluvčího vyžadovat na adresátovi změnu stavu světa.⁷⁸

V zásadě lze v případě podpory teze vyjádřené s direktivní funkcí lišit různé, i když nezřídka se doplňující metody pro to, jak adresáta sdělení jazykově přimět k preferované činnosti. Protože se v tezi vyjadřuje činnost adresátem dosud nerealizovaná, mohou se v argumentu/-ech uvádět důvody, které popisují nepreferovaný stav světa, jež se činností adresáta v intencích teze může změnit, a které se opírají opět o typ obvyklé obsahové souvislosti mezi nečiněním jevu p a jeho následkem q (např. *Začni cvičit! / Necvičíš = p / Přibral jsi na váze = q; Přestaň kouřit! / Kouříš = p / Vidíš, jaké máš problémy s dýcháním = q*) – lze to schematicky znázornit takto: Čiň non p, protože nastalo q (přičemž se obvykle přijímá souvislost: Jestliže p, pak q). V tomto případě se tedy argumentuje argumentem-dokladem, který představuje následek nečinění p, jenž již nastal.

V jiném případě může mluvčí pro direktivy argumentovat např. takto: *Začni cvičit! Zhubneš; Nekuř a budeš na tom lépe zdravotně*; zpravidla tak mluvčí „slibuje“ adresátovi, že nastane skutečnost (následek činění non p), o které mluvčí předpokládá, že je adresátem preferovaná, protože rovněž

apelu, resp. příkazu, nemá v zákoně oporu, je však dostatečně kompetentní k tomu, aby uvádělo upozornění na negativní důsledky kouření.

⁷⁸ Tato pragmatická podmínka bude patrně platit i obecněji pro jakékoli přesvědčování. I v něm v podstatě mluvčí požaduje na adresátovi změnu stavu světa, respektive změnu stavu adresátovy mysli. Nedostatek kompetence změnit jej pouhým tvrzením bude tedy nahrazovat předkládáním argumentů (případně jinými strategiemi manipulace).

ti q. Schematicky lze znázornit takto: Čiň non p, protože pak nastane n q (přičemž platí: Jestliže p, pak q). Tento typ, v němž se argumentuje o činnost slibem,⁷⁹ že nastane adresátem preferovaný následek, je často užíván reklamou, kde bývá zpravidla podpořen rovněž argumentem autority (který dle naší klasifikace patří pod argumenty-doklady). Samotný argument autoritou podporující tvrzení s direktivní funkcí však zpravidla stačí. Argument autoritou funguje účinněji totiž pouze tehdy, je-li příjemce sdělení, na nějž se apeluje, schopen z komunikačního kontextu právě argument-následek alespoň inferovat. Příkladem mohou být kupříkladu sliby na zubní pasty, u nichž se uvádí doporučení České stomatologické společnosti. Všechny jsou postaveny na schématu: demonstrace pozitivních sledků používání příslušné pasty (nemusí být verbalizovány, stačí obrazová ilustrace), pozitivní následky garantuje kompetentní autorita a z toho plyvá apel na její užívání. Tvůrci marketingových strategií si patrně dobře vědomují, že samotný argument autoritou v reklamním diskurzu nestačí. V obou těchto případech („Čiň non p, protože nastalo q“ a „Čiň non p, protože pak nastane non q“) se tedy jako argument uplatňuje následek, kterému lze říci: *činnost, k níž se v tezi vyzývá*. Zároveň se zde vyjevuje další, *pragmatický rys* takového argumentu-následku, o tak, že zpravidla implikuje účelnost / neúčelnost či výhodnost / nevýhodnost jednání adresáta v intencích apelativního typu tvrzení. Podobně jako druhý typ, kdy se argumentuje následkem, který teprve nastane, se obvykle chovají výpovědi s komunikační funkcí varování. Ve schématu Čiň non p, protože jinak nastane q označuje non p protiklad otenciálního úmyslu adresáta něco činit a q negativní důsledek takového jednání (př. *Nehlad psa, kterého neznáš! Může tě kousnout*). V případě imperativních forem zákazu (*Tady mi nekuř!*) či dovození (*Klidně zakuř!*) (tj. komunikační funkce koncesivní a permissivní dle Grepla a Karca, 1998) může být snížená míra přijatelnosti takového vyjádření dána buď jistotou adresáta ohledně kompetence mluvčího toto zakazovat či dovolovat⁸⁰ (argumenty typu: *...jsem tu doma, proto mohu zakazovat*), nebo adresátovou neznalostí faktů, proč toto mluvčí sděluje (argumenty typu: *Tady mi nekuř! Ženě to vadí*). Zdá se oprávněné zařadit zejména druhou variantu

Zdá se, že se zde komisivní funkce výpovědi (tj. slib, závazek) do určité míry jazykově simulují. Pro ni je totiž příznačné, že se mluvčí zavazuje vykonat ve prospěch nebo na podnět adresáta obsah tvrzené výpovědi. Tak tomu ale v případě reklamy není – „mluvčí“ postrádá kompetenci, aby mohl něco takového zaručit (používání příslušné zubní pasty nezajistí zdravé zuby, pouze jedním z faktorů, který tomu může napomoci).

Rovněž GREPL – KARLÍK (1998, s. 425) hovoří o kompetenci mluvčího zrušit nějakou překážku či omezení pro činnost adresáta, kterou tento zamýšlí udělat, jako o situační podmínce o zdařilou realizaci komunikační funkce dovození.

rovněž mezi typ snížené míry přijatelnosti teze dané sporností či pochybností o tom, proč něco činit / nečinit.

III.2.2.5 Shrnutí

Výše uvedená klasifikace typů signálů snížené míry přijatelnosti potenciální teze (tj. 1. neznámost faktu, 2. hypotetičnost tvrzení, 3. hodnotící, preferenční a emocionální postoj, 4. výzva k činnosti / nečinnosti) představuje pouze předběžný pokus popsat zejména **jazykové prostředky jevu snížené míry přijatelnosti**, který dle našeho pojetí zakládá nutnost či možnost předložení argumentu, tedy vznik argumentace. Pochopitelně nešlo o to, roztrždit soubor všech výpovědí na tyto čtyři typy, ale spíše o to, **ukázat, jaké faktory kategorií snížené míry přijatelnosti způsobují, a jaká tvrzení proto mají apriorní potencialitu stát se tezí. Takový popis totiž může významně napomoci rozpoznání argumentů při analýze.** Jednotlivé faktory se v konkrétních výpovědích zpravidla stýkají a doplňují. Tento fakt pak obvykle vede k **širšímu potenciálu případných argumentových doplnění** příslušné teze (tzn. vzrůstá počet možností argumentace, resp. typů argumentů, pro danou tezi).

Jak už jsme ale výše naznačili, roztržení a popis těchto signálů vymezuje pouze širší množinu výpovědí, u nichž lze sníženou míru přijatelnosti tvrzení apriorně očekávat. **O tom, zda se jazykově signalizovaná snížená míra přijatelnosti tvrzení v konkrétním textu uplatní jako teze (tj. jako argumentační funkce výpovědi), rozhodne v monologických komunikačních situacích primárně mluvčí, a to na základě více či méně nutných komunikačně-pragmatických předpokladů uvedených výše u jednotlivých signálů snížené míry přijatelnosti a v závislosti na dalších podmínkách celé komunikační situace daného sdělení (viz i dále).**

III.2.3 Determinanty uplatnění snížené míry přijatelnosti tvrzení

Na závěr této části věnované signalizaci snížené míry přijatelnosti tvrzení se podíváme blíže na další pragmatické podmínky či doplňující předpoklady pro vznik teze a tedy i požadavku na její doložení argumenty. Půjde však o poněkud jinou perspektivu pohledu. **Komunikační funkce výpovědi a požadavky kladené na příslušný slohový útvar (žánr) bude výhodnější pojímat spíše jako faktory omezující, svými situačními podmínkami apriorně determinující možnost realizace snížené míry přijatelnosti.**

I.2.3.1 Komunikační funkce

dním z pragmatických determinantů uplatnění snížené míry přijatelnosti tvrzení může být komunikační funkce. Lze totiž důvodně předpokládat, že některé **komunikační funkce výpovědi budou možností vzniku snížené míry přijatelnosti teze a tedy i předložení argumentu významně omezovat, nebo dokonce vylučovat.**

Případ podmínkových souvětí

Úležitou roli komunikační funkce výpovědi pro realizaci či nerealizování snížené míry přijatelnosti tvrzení lze názorně ilustrovat na příkladu podmínkových souvětí. Ta jednak představují z hlediska formálněvětného poměrně obřeh ohraničenou skupinu výpovědí, které jsou právě svou souvětňou formou a typem meziprozodického vztahu (vztahu obvyklé sémantické souvislosti) vhodné pro rozbor potenciality fungování jako teze nebo argument. jednak v konkrétních komunikačních situacích přijímají relativně bohatý repertoár komunikačních funkcí.

V terminologii popisu podmínkových souvětí se budu držet klasifikace používané P. Karlíkem ve *Studii o českém souvětí* (1995). Mimo jiné z toho důvodu, že se v této práci pokouší o pragmatický pohled na problematiku sémantiky souvětí, a zahrnuje proto do popisu i jejich komunikační funkce. Čím však nepůjde o úplné postižení charakteru podmínkových souvětí (stejně i Karlíkova studie si hned zpočátku klade zjednodušující omezení – některé podtypy podmínkových souvětí z analýzy vylučuje). Chtěli bychom nyní výběrově poukázat na úlohu komunikační funkce pro argumentaci snad i demonstrovat oprávněnost výše uvedeného dělení signálů snížené míry přijatelnosti teze.

Karlík (1995) svůj výklad o podmínkových souvětích dělí stejně jako i jiné až gramatiky podle toho, zda je **splnění podmínky možné** (formálně řečeno *Jestliže a, pak b*) anebo **nemožné** (formálně *Kdyby a, tak b*). V klasifikaci Mluvnice češtiny III jde o podmínku reálnou a nereálnou.

Podívejme se nejprve na podmínková souvětí s podmínkou možnou. Tato souvětí pak podle „vztahu propozic p a q ke skutečnosti z hlediska jejich ravidivosti / platnosti“, který je ponechán mluvčím otevřený, označuje jako souvětí s **otevřenou** podmínkou (Karlík, 1995, s. 54). Souvětí s podmínkou uzavřenou, přestože jsou realizována ve výpovědní formě oznámení, mohou generalizovat, jak dále Karlík uvádí, i jiné (neoznamovací) komunikační funkce. Podívejme se nyní na některé zde uváděné příklady podmínkových souvětí a komunikační funkce, které mohou mít. Pokusíme se však vést vzhledem k tomu dále a ukážeme si, jak fungují ve vztahu k argumentaci.

V jejich rámci Karlík liší souvětí s otevřenou podmínkou **reálnou** a souvětí s otevřenou podmínkou **možnou**. V případě **otevřené podmínky reálné**

se v souvětí postihuje obvyklá obsahová souvislost mezi dvěma jevy / stavy. Jde přitom o „pravidelnost / obvyklost implikovanou pojmy přírodní zákon ..., sociální pravidla a zvyklosti jednání ... a logická nutnost“ (Karlík, 1995, s. 54).

Př. Jestliže dáme do vody cukr, rozpustí se; Jestliže bylo krásné počasí, chodila se s dětmi koupat apod.

V takových souvětích se tedy vyjadřuje obecná platnost souvislosti dvou jevů a mají zpravidla komunikační funkce oznámení, sdělení, poučení nebo konstatování. Z hlediska našeho pojetí argumentace tato souvětí argument neobsahují, i když jako celek argumentem být mohou. Celé souvětí může rovněž vykazovat sníženou míru přijatelnosti a stát se za určitých komunikačních podmínek tezí; z hlediska zde uváděné klasifikace snížené míry přijatelnosti teze by patřilo mezi první typ – spornost či pochybnost vyplývající z neznalosti či novosti informace pro příjemce sdělení.

Otevřená podmínka možná se od otevřené podmínky reálné liší tím, že vyjadřuje „takové vztahy mezi dvěma ději / stavy, které představují vzhledem k nějaké předpokládané obvyklé obsahové souvislosti typu 'jestliže P, tak (obvykle) Q' podmnožinu nebo jeden případ“ (Karlík, 1995, s. 55). Navíc lze v souvětích s otevřenou podmínkou možnou použít kromě spojky jestliže rovněž výraz kdyby.

Př. Jestliže dáš ten cukr do vody, tak se rozpustí / Kdybys dal ten cukr...

Tento typ podmínkových souvětí (ač např. MČ III tento typ od předchozího neliší) si lze představit v zásadě ve dvou různých komunikačních situacích, přičemž v jedné z nich jednotlivé klauze souvětí výpovědi funkci argumentu a teze podle výše stanovených kritérií budou přijímat. To nastane v komunikační situaci, kdy mluvčí bude na adresáta apelovat, aby učinil něco (*Dej ten cukr do vody*), o čem předpokládá, že povede k tomu, co adresát chce (*cukr se rozpustí*). V druhé komunikační situaci mluvčí hypoteticky tvrdí, že něco nastane (*cukr se asi rozpustí*) za určité podmínky (*jestliže ho dáš do vody*) – tj. jde z hlediska argumentace o situaci obdobnou jako u předchozí podmínky reálné.

Je vidět, že z hlediska našeho pojetí vzniku spornosti tvrzení (či pochybnosti o něm) budou zajímavá právě souvětí podmínková, která se objeví v komunikační situaci s funkcí výzovou / apelativní. Tento typ podmínkových souvětí považuje Karlík za poměrně častý a uvádí příklady konkrétních výpovědí s výzovou komunikační funkcí (např. rada, varování, přemlouvání ad.). Ve všech těchto případech se v jedné klauzi souvětí výpovědi vyjadřuje apelativní teze a v druhé zpravidla argument-následek.

(argument podtržen): *Jestliže budeš pilně studovat (Studuj!), budeš mít na cí roku vyznamenání; Jestliže budeš zlobit (Nezlob!), babička tě nebude ráda; Jestliže chceš být zdravý a silný, musíš pít mléko (Pij mléko!).*

tí případ dokládá, že argument nemusí odpovídat větě hlavní v takové větě výpovědi; vždy však uvádí následek.

komunikační kontext specifikuje v případech podmínkových souvětí i jiné núnikační funkce. Například souvětí *Jestliže budeš pilně studovat jako ud, nepropadneš!* může mluvíci použít jako ujištění v případě, že se adreobává, že by propadnout mohl. Poté bychom za tezi považovali ujištění *ropadneš* a argument by uváděl důvod pro takové tvrzení (tj. protože *ě studuješ*). V souvětíých strukturách typu *Jestliže se nemýlím, už jsme se :dy viděli; Jestliže mi Pavel půjčí stokorunu, jsem papež*, které rovněž uvádí lík a analyzuje, zda je lze řadit k podmínkovým souvětím, mají vedlejší y charakter buď parentetický, nebo vyjadřují míru přesvědčení mluvčího vrzeném. Z toho důvodu mohou vstupovat do argumentace pouze jako ek ve funkci teze nebo argumentu.

Zvláštní typ podmínkových souvětí (někdy označovaných za pseudopodnková, jak upozorňuje Karlík, 1995) pak představují tyto příklady: *Jestliže ělo, pak určitě porostou houby / Jestliže rostou houby, pak určitě přšelo*. Speická jsou tím, že vedlejší věta podmínková obsahuje propozici, o které uvčí (zprostředkovaně) ví, že ve skutečnosti nastala (oproti ostatním dminkovým souvětím otevřeným). Podmínková spojka „jestliže“ je zde ita ve významu spojky „protože“. Mluvnice češtiny III hovoří v tomto ipadě o podmínce reálné uskutečněné. Karlík jejich komunikační funkci zývá vyvozením závěru. Z našeho pohledu je pak důležité, že ve větě avní je vyjádřeno hypotetické tvrzení (domněnka), tedy teze, a věta vedší uvádí argument-důvod pro hypotetické tvrzení. Z hlediska obvyklé nantické souvislosti mezi propozicemi p a q pak v argumentu prvního íkladu figuruje p (tj. příčina / motiv) a v argumentu druhého příkladu q (následek).

Podívejme se ještě blíže na podmínková souvětí s podmínkou nemožnou, která, jak upozorňuje Karlík, jsou v zahraniční odborné literatuře označována jako kontrafaktuální. Problematiku tohoto typu podmínkových souvětí z hlediska argumentace se pokusím vysvětlit na následujícím příkladu:

Kdybys (byl) zavolal Petrovi, dozvěděl by ses (byl by ses dozvěděl) víc.

zásadě lze v případě kondicionálu minulého i přítomného (ve významu, že lállost uváděná ve větě vedlejší neproběhla – tj. adresát Petrovi nezavola) zlišit dvě komunikační situace, resp. lze danou výpověď explikovat dvěma ůsoby:

1. Mluvčí vyjadřuje preferenční postoj *Měls zavolat Petrovi (tezi)* a udává argument pro tento postoj – *Dozvěděl by ses víc* (argument udávající důvod pro preferovaný postoj a zároveň zdůvodňující tezi předpokládaným následkem takového jednání);
2. Mluvčí vyjadřuje postoj jistotní modalit *Mohl ses dozvědět víc / (Asi) by ses dozvěděl víc* a udává pouze okolnostní podmínku *Kdybys zavola Petrovi*, nikoli argument. Celá souvětlná výpověď je pak potenciální tezí.

V případě kondicionálu přítomného ve významu orientovaném do budoucna pak jde o podmínku možnou, resp. reálnou, a lze lišit opět dvě situace:

1. Mluvčí v podstatě radí: *Zavolej a dozvíš se víc*, přičemž druhá složka argumentuje žádoucím následkem činnosti uváděné v tezi.
2. Mluvčí spíše sděluje, případně adresáta poučuje: *Dozvíš se víc, když zavoláš*, přičemž druhá klauze zde opět uvádí okolnostní podmínku a není tedy argumentem.

V obou prvních významech mluvčí adresátovi něco vyčítá (KF výčitky), příp. radí (KF rady) a podmínkově souvětí *argument obsahuje*, zatímco v druhých případech spíše poučuje (KF poučení) a souvětí *argument neobsahuje*.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že **komunikační funkce velmi často poukazuje na obvyklé komunikační podmínky a situaci, v níž se výpověď s takovou komunikační funkcí zpravidla realizuje**. Přesně toto pak popisují Searlovy (1969) podmínky úspěšné realizace mluvních aktů (*felicity conditions*). Z těchto podmínek by z našeho pohledu mohlo vyplynout, jaký typ snížené míry přijatelnosti může daná komunikační funkce vyvolávat, nebo zda pochybnost o tezi či její spornost (je-li výpověď užita náležitě situaci) zcela vylučuje. Příznačné jsou z tohoto pohledu výpovědi s **komunikační funkcí deklarativní**, kterými mluvčí v určité komunikační situaci tím, že něco říká, „*mění svět (stav věcí) a je k tomu kompetentní*“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 476). Jde např. o křtění, oddávací formule, pověření apod. Již z jejich definice plyne, že vznik snížené míry přijatelnosti tvrzení je u nich do značné míry omezen.⁸¹

⁸¹ Důležitá je zde právě **kompetentnost mluvčího** vyjadřovat deklarativní mluvní akt a rovněž **jeho autorita**. Jednotlivé deklarativní mluvní akty mohou být totiž pro adresáta různě závazné. Z toho pak plyne i rozdílná míra autority mluvčího, a tedy i vyšší či nižší pravděpodobnost vzniku snížené míry přijatelnosti tvrzení u jeho výpovědi. Srov. formuli kněze „*Křtím tě...*“ s přípitkem „*Připíjím na zdraví...*“. Snížená míra přijatelnosti tvrzení je u křtění téměř vyloučena, zatímco v případě přípitku může vzniknout např. pochybnost či nesouhlas s beneficentem tohoto aktu.

Pro všechny typy komunikačních funkcí lze pak podmínky pro jejich úspěšnou realizaci ve výpovědi abstrahovat a následně posuzovat míru přijatelnosti tvrzení takových výpovědí. Podrobnější analýzu této problematiky e ponecháváme stranou.

2.3.2 Žánr

tímco komunikační funkce výpovědi ve svých implicitních podmínkách úspěšné realizace determinuje vznik snížené míry přijatelnosti na úrovni věty, k textový žánr (typ slohového útvaru), přesněji jeho realizační požadavky, edstavuje **determinující faktor nadřazený**, který určuje širší komunikační ntext. Zakladateli snížené míry přijatelnosti teze tedy jsou často také žánrové terminanty, či obecněji podmínky, záměry a funkce příslušného textového nru, které rovněž definují (s různou mírou striktnosti) nutnost doložit tezi zumentem. Například v **umělecké kritice**, kde zpravidla jde o vyslovení zoru, subjektivního hodnotícího soudu o nějakém díle, je **snížená míra ijatelnosti tvrzení předjímána požadavky žánru** umělecké kritiky – ty edpokládají nutnost vyjádřené názory zdůvodnit či doložit argumenty. Stejm způsobem zakládá sníženou míru přijatelnosti tezi a nutnost předložení zumentů **polemika, soudní obhajoba či obžaloba, zdůvodnění rozsudku idikát**) a vesměs všechny texty s dominantní persvazivní funkcí. Naopak ačná specifika, pokud jde o uplatnění či neuplatnění snížené míry přijatelsti tvrzení, se týkají textů s převažující estetickou funkcí. V monologických textech tedy mluvčí sice předkládá argumenty ze své le, předjímá však jejich předložením zpravidla pochybnost příjemce sdění o tezi. Zároveň je jejich předložení motivováno i dalšími pragmaticmi faktory, jako jsou právě **žánrové determinanty**. V případě monoločké komunikační situace budeme takové argumenty nazývat **argumenty iticipačními**.

1.2.4 Argumentace jako komplexní mluvní akt

argumentace (a ještě lépe to vyplývá z označení téhož jevu jako *argumentování*) představuje z hlediska produktora textu rovněž jistý **druh řečového, komunikačního jednání** (srov. Habermas, 1981). Zdá se proto zcela přizvené, že ji pragmaticko-dialektická škola považuje za **komplexní mluvní**

Specifický v tomto ohledu je rozsudek soudce a jeho uzuální forma „*Odsuzuji vás tímto... / řzaloovaný se tímto odsuzuje...*“. Společensky dohodnutá podoba judikátu vždy zahrnuje zdůdnění rozsudku – viz žánrové determinanty dále.

akt. Argumentování jako řečové jednání pochopitelně vždy slouží nějakému záměru, komunikačnímu cíli, na druhou stranu představuje ale také prostředek jak nějakého záměru dosáhnout. Primárním komunikačním cílem argumentování jakožto řečového jednání je vždy v obecném smyslu poskytnutí (verbálně, popř. jinak znakově vyjádřené) podpory pro nějakou tezi, jejíž platnost, či spíše přijatelnost (viz subkapitola *Podmínky pro předložení argumentu*), je oslabena. Jinými slovy: **ilokuční funkci argumentace je zvýšení / posílení snížené míry přijatelnosti teze**. Z těchto důvodů s pojetím holandských lingvistů souhlasíme.

Jak je to ale s našimi jednotkami argumentace – tezí a argumentem? Protože na danou problematiku pohlížíme z komunikační perspektivy, tzn. tezi vnímáme jako součást textu, je pochopitelné, že propozice s funkcí **teze** (zejména v případě, pokud se kryje s celou výpovědí – viz subkapitola *Teze*) nese i svou **vlastní komunikační funkci**. Rozdíly mezi komunikačními funkcemi výpovědí (nebo jejich částí) fungujících jako teze dokládá klasifikace signálů snížené míry přijatelnosti teze.

Príznačné z tohoto pohledu jsou výpovědi s výzovou funkcí, které napřič tímto roztríděním vyčleňují dvě makroskupiny výpovědí – apelativních a „neapelativních“ (tj. zejména s funkcí asertivní, podle Grepl – Karlík, 1998). V případě výpovědí s funkcí apelativní se pak tezí stávají výpovědi s funkcí příkazu, zákazu, prosby, varování, hrozby apod. Komunikační podmínky příslušné komunikační situace zpravidla takovým výpovědím poskytují další pragmatické předpoklady pro vznik snížené míry přijatelnosti (např. nedostatek kompetence mluvčího vyjadřujícího příkaz, zákaz apod.). Tím je také (jak už jsme výše objasnili) vyvolán požadavek na předložení argumentu/-ů. V mnoha těchto případech ale předložený **argument do značné míry specifikuje celkovou komunikační funkci výpovědi**, resp. ilokuční platnost celého mluvního aktu (viz příklady: prosba / žádost *Nekuřte! Ještě tu jsou děti* × varování *Nekuřte! Kouření škodí zdraví* × zákaz *Nekuřte! Tady to nepovolím* × výhrůžka *Nekuřte! Jinak uvidíte!*). To by pak znamenalo, že z hlediska určení komunikační funkce by **argument** byl spíše **složkou podpůrnou, nesamostatnou**, a představoval by mluvní akt výhradně závislý na přítomnosti teze.

Nabízí se zde podobnost mezi mluvními akty otázky a odpovědi, kde mluvní akt odpovědi může být identifikován jen ve vztahu k otázce. Z uvedených příkladů je ale zřejmé, že bychom uvedené dvojice výpovědí nepovažovali za dva různé mluvní akty (tedy např. varování + argument, žádost + argument atd.), ale spíše za mluvní akt jeden, a to určený tezí a specifikovaný argumentem. A zde už nám analogie s otázkou a odpovědí nepostačuje.

Dalším **argumentem proti pojetí argumentu a teze jako mluvních aktů** je fakt, že **argument** se v konkrétním textu často stává **tezí ve vztahu k jinému argumentu**, který jej podporuje, zvyšuje míru jeho přijatelnosti. Jeho „ilo-

kuční platnost“ („komunikační funkce“) by tak byla proměnlivá ve vztahu různým textovým segmentům v rámci jednoho komunikátu. Funkce argumentu a teze se realizují na jiné úrovni textu než ilokuční platnost mluvních aktů nebo komunikační funkce výpovědi, postihují jiný aspekt porozumění textu. Zdá se nám proto efektivnější pracovat s argumentem a tezí jako specifickými, vzájemně se podmiňujícími **textovými funkcemi a ve vztahu argumentu i tezi o pojmu mluvní akt nemluvit ani je nevnímat jako komunikační funkce**.

I.2.5 Dialogická komunikační situace

zde někud stručně oproti situaci monologické se pokusíme popsat některá specifika v podmínkách pro předložení argumentu v komunikační situaci dialogické. V dialogických textech může spornost teze či pochybnost o ní vyvolat **komunikační partner otázkou po důvodech**, proč si něco takového mluvit chce. (A protože ten je k předložení argumentu vyzván komunikačním partnerem, mohli bychom takové argumenty nazývat **argumenty vyžádanými**.) Avšak například v situaci, kdy si dva přátelé sdělují dojem filmu a oba z něj měli tentýž kladný zážitek, snížená míra přijatelnosti hodnotových soudů zůstane nerealizována a doložení tvrzení argumenty nebude dané komunikační situaci nutné – A: *To byl fantastický film, že?* B: *Mně se to moc líbil. Viděls, jak tam ten Schwarzenegger...* Eventuální argumenty by pak směřovaly spíše k přesvědčení sebe sama, k utvrzení svého názoru.

Další důležitou a **nezbytnou podmínkou**, která tedy nakonec v dialogických textech určí, zda argument bude předložen, či nikoliv, je proto **nesouhlas partnera** v dialogu s tvrzením. V zásadě může mít nesouhlas dvě odoby, které zároveň do určité míry ovlivňují stupeň rozporu mezi komunikanty. Schematicky je lze znázornit takto:

Komunikant A tvrdí x, komunikant B tvrdí ne-x, spíše y
př. A: *Pan XY je hloupý.* B: *On není hloupý, je jen trochu pomalejší uvažování.*

Komunikant A tvrdí x, komunikant B tvrdí y, a proto ne-x (kde x a y jsou nímány jako protiklady)
př. A: *Pan XY je hloupý.* B: *Naopak, je velmi chytrý.*

oto znázornění představuje případ **nesouhlasu**, který je vyjádřen **přímo, nepřímými formami** projevení nesouhlasu, v nichž se mluvčí snaží oslabit dopad přímé explikace nesouhlasu či přílišné polarizace stran diskuse, ak může být signalizace protistraně, že její teze není nepochybná. Lze tak

učinit například formou otázky (*Proč si to myslíš? Jak to víš?* apod.) nebo vznesením argumentu-námitky (zpravidla uvedeného výrazy *ale, vždyť, ale přece, nicméně* apod.). Jedná se většinou o iniciační fázi každé argumentace realizované v dialogické komunikační situaci.

Vyjádření nesouhlasu nebo pochybnosti komunikačním partnerem tedy představují v dialogické komunikační situaci základní prostředky, jimiž se implicitně či explicitně vznáší požadavek na předložení argumentu. Mají zároveň nezanedbatelný význam pro rozvíjení argumentační diskuse – při výstavbě textu fungují jako stimul zajišťující výměnu replik komunikačních partnerů.

V případě výše uvedené typologie prostředků potenciálně zakládajících sníženou mírou přijatelnosti tvrzení bude pak nesouhlas komunikačního partnera v diskusi determinován různými faktory vyplývajícími z jednotlivých typů signálů spornosti/pochybnosti. Pokud teze vyjadřuje pro komunikačního partnera neznámou faktickou informaci (1. typ), vyzve příjemce sdělení mluvčího k jejímu doložení většinou čistě na základě pochybnosti o pravdivosti nové / neznámé informace. Projevili-li nesouhlas, bude to nutně znamenat, že má k dispozici fakta či domněnky opravňující jej si myslet opak tvrzeného nebo že má důvod předpokládat, že mluvčí nemluví pravdu. Zastánce teze s neznámou informací, představující objektivní skutečnost (fakt), má v takovém případě objektivně k dispozici nesporný argument-doklad (důkaz), kterým námitku svého komunikačního partnera popře a tím odstraní pochybnost o tezi. To však ještě neznamená, že zastánce onen důkaz zná (může se ve svém tvrzení opírat např. pouze o argument autoritou) a že odpůrce jej přijme (zde odkazují na známou, poměrně častou nechuť přiznat druhému pravdu ve sporu).

V případě hypotetických tezí (2. typ) je situace zčásti obdobná. Zatímco pochybnost o tezi (či její spornost) je signalizována již samotným mluvčím, nesouhlas komunikačního partnera bude znamenat, že se tento partner opírá o jiné argumenty. Liší se oproti 1. typu i tím, že hypotetičnost teze může být dána absolutně (vědecké hypotézy) nebo relativně, pokud vyplývá pouze z částečných znalostí samotného mluvčího, který na něco pouze usuzuje z omezeného počtu důkazů, a přitom průkazný argument-doklad k dispozici potenciálně je. V případě absolutní hypotetičnosti teze má však odpůrce situaci usnadněnu – **nesouhlas daný opačným názorem** mu stačí podpořit stejným počtem srovnatelně kvalitních argumentů-důvodů pro hypotézu, aby zůstal nevyvrácen. Pokud pro relativně hypotetické tvrzení nalezneme nezvratný důkaz svědčící o jeho opaku, je vyvrácena teze původní.

Nesouhlas, vyplývající z opačného názoru (hodnocení či interpretace situace), je pak vlastní zejména postojům hodnotícím, patřícím do 3. typu signálů snížené míry přijatelnosti tvrzení. Zdá se, jak jsme doložili již výše, že nesouhlas komunikačního partnera (ať už vyjádřený přímo nebo nepřímou

o v tomto případě často nezbytnou pragmatickou podmínkou pro vznesení požadavku na předložení argumentu. V případě souhlasu účastníků dialogu pravidla požadavek na doložení tvrzení argumentem nevzniká.

Naproti tomu pro výpovědi s funkcí výzvovou (4. typ) pak nesouhlas natolik nezbytnou podmínkou není. Vyžádání argumentu je motivováno **pochybností**, proč činit propozici obsaženou v tezi, když navíc chybí zřetelná kompetentnost mluvčího žádat na adresátovi změnu stavu světa. Nesouhlas s tezí může být pro vznesení požadavku na argument až dodatečným důvodem.

Nesouhlas s tezí svého komunikačního partnera může účastník diskuse vyslovit pochopitelně i poté, co jsou mu předloženy všechny argumenty. Avšak nemusí být nesouhlas způsoben tím, že by odpůrce zastával opačný názor, stačí, že shledá předložené argumenty jako nedostatečně podporující tezi.

V dialogické argumentaci je situace i dále v mnohém složitější. Na jedné straně každý účastník může argumentovat pro své stanovisko **přímo** (argumentovou podporou vlastní teze), zároveň však obvykle usiluje o zpochybnění tezí a argumentů svého komunikačního partnera (a to včetně diskreditace jeho osoby) – tím **simuluje nepřímou** podporu svého stanoviska. Tato situace zahrnující argumentaci pro vlastní stanovisko i argumentaci proti stanovisku druhé strany je příznačná rovněž pro některé útvary monologické komunikační situace (máme na mysli zejm. polemiku), ale primárně právě v dialogických textech. Přímou a nepřímou podporu stanoviska máme ostatně do určité míry zohlednili již ve funkční klasifikaci argumentů cap. Jednotky argumentace).

Argumentace proti druhé straně sporu představuje poměrně širokou sféru možností. Zjednodušeně lze říci, že **prostor nesouhlasu** se může realizovat zásadě **ve třech oblastech. Argumenty lze směřovat 1. k faktické a logické stránce argumentů druhé strany** (tzv. argumentace ad rem), **2. k osobě komunikačního partnera** (argumentace ad personam) a také **3. k procesní stránce sporu**, která obě předchozí oblasti zčásti zastřešuje a poukazuje becně ke kritice narušování kooperačního principu komunikace (tj. upořádkování na manipulativní techniky a strategie protivníka – např. vyhýbání se předložení argumentu, přenášení důkazního břemene apod.).

Jak už bylo upozorněno v souvislosti s polemikou, v konkrétních dialogických argumentačních textech existuje u komunikantů jakási **ideální předtava „správné argumentace“**, které se argumentující na svém komunikačním partnerovi dožadují.⁸² V tomto pohledu jsou dle našeho názoru přínosná právě pragmaticko-dialektická pravidla pro kritickou diskusi v pracích výše zmíněných holandských lingvistů F. H. van Eemeren a R. Grootendorsta. Tato pravidla totiž do určité míry představují explikaci takového ideálního

⁸² Ve vztahu k sobě jsou pochopitelně v tomto požadavku benevolentnější.

kognitivního modelu argumentačního komunikačního jednání.⁸³ Jednotlivá porušení tohoto ideálu jedním z komunikantů jsou druhým z nich pocítována negativně. Explicitní formulace ideálu v podobě pravidel pak v podstatě představuje východisko pro odvození širokého potenciálu námitek poukazujících právě na takové porušení komunikačním partnerem. **Pragmaticko-dialektická pravidla kritické diskuse** jsou tedy jakousi „zásobárnou“, **zdrojem, z něhož lze odvozovat a čerpat adekvátní protiargumenty.**

Závěrem k této problematice ještě dodejme, že pokud jedna strana argumentuje pouze proti straně druhé, tj. zpochybňuje její teze a argumenty, zdánlivě sice podporuje své stanovisko, ale rovněž jí posléze vzniká **důkazní břemeno**⁸⁴ – musí jej podpořit argumenty. (V běžných diskusích je poměrně časté, že pokud jeden z mluvčích neobhájí své stanovisko, obvykle „zaútočí“ na svého odpůrce a přenáší důkazní břemeno na něj – výpovědi typu: *A jak je to tedy podle tebe / vás?*). Na podrobnější popis a analýzu argumentace realizované v dialogické komunikační situaci však v této práci nezbývá prostor; danou problematiku si ponecháme na další výzkum.

III.2.6 Shrnutí kapitoly

V této kapitole jsme se zamysleli nad tím, co je dle našeho názoru rozhodující podmínkou pro vznik argumentace. Abychom o nějakém textu mohli říct, že se v něm argumentuje, musí v něm být přítomen argument. Podmínky vzniku argumentace jsou tedy úzce spojeny s podmínkami pro realizaci argumentu. V návaznosti na některé komunikačně orientované teorie argumentace jsme za nezbytnou komunikační, resp. pragmatickou podmínku pro předložení argumentu označili **sníženou míru přijatelnosti tvrzení.** V teoretických pracích, jež jsme měli možnost k dané problematice prostudovat, zůstalo u tohoto konstatování. Zauvažovali jsme proto nad tím, jak

⁸³ Představitelé pragmaticko-dialektického přístupu stanovili hned zpočátku tato pravidla a priori a poměrně rigidně s ohledem k ilokuční funkci zajišťující vedení dialogické argumentace ke kooperativnímu vyřešení rozdílu ve stanoviscích komunikantů. V současné době pak probíhá empirický výzkum, nakolik tato pravidla odpovídají ideálním vstupním podmínkám, očekáváním a nárokům reálných komunikantů (VAN EEMEREN – HOUTLOSSER, 2003). Domníváme se, aniž bychom znali výsledky tohoto výzkumu, že teoreticky stanovený ideální model kritické diskuse bude ideální kognitivní představě konkrétních účastníků argumentační diskuse do značné míry podobný, a to z toho důvodu, že představuje racionální skloubení ideální preferované funkce s maximálně možným kooperativním jednáním – tzn. spojuje efektivitu s etickým principem.

⁸⁴ Tento termín z právního diskurzu používá při popisu např. S. Toulmin ve své klíčové práci (odkaz výše v textu), ale najdeme jej již v rétorické, resp. dialektické antické tradici.

že být snížená míra přijatelnosti tvrzení signalizována, resp. rozpoznána rčitých typech výpovědí. Vymezili jsme **čtyři základní typy signálů**, jež ikazují na sníženou míru přijatelnosti tvrzení a implikují tedy potenciální požadavek na předložení argumentu. Zatímco v případě faktické informace námé je pro příjemce sdělení snížená míra přijatelnosti tvrzení dána še pragmaticky (a nemusí být explicitně vyjádřena), u ostatních typů sig- ů pak má svá charakteristická jazyková ztvárnění (lexikální prostředky, nunikační funkce apod.).

Zda bude **požadavek na předložení argumentu** skutečně realizován, **íší vždy na produktorovi textu** (na jeho znalostech či představě o pří- íci sdělení a pochopitelně též na tom, zda vůbec pro své tvrzení nějaký ument má a chce jej předložit), **v dialogických komunikačních situacích pak navíc významně spoluurčuje komunikační partner zejména tím, pochybnost či nesouhlas explicitně vyjádří a argument požaduje.** Pro mologické komunikační situace jsme dále uvedli **další pragmatické před- klady**, které budou ovlivňovat vznik snížené míry přijatelnosti tvrzení, tažmo tedy nutnost předložení argumentu. Patří sem zejm. **předpoklad edostatku kompetentnosti mluvčího** tvrdit příslušnou tezi, **očekávání souhlasu či pochybnosti** příjemce sdělení o tezi, **požadavky konkré- io žánru** (žánrové determinanty) a **kunikační funkce.**

To, že se argument v komunikaci realizuje pouze za podmínky snížené ry přijatelnosti tvrzení (ať už je mluvčím u příjemců sdělení jen před- kládána, nebo je adresátem explicitně vyjádřena), má své důsledky pro notné pojetí argumentu. Vyplývá z toho totiž nepříliš uvědomovaný roz- mezi pojetím argumentu, jak jej vnímá logika, a komunikačním pohle- m na argument.

Z hlediska logiky se za argument zjednodušeně řečeno⁸⁵ dají považovat ákoli souvětí či dvě a více vět ve vztahu obvyklé obsahové souvislosti, které :převést do apriorní platné logické formy (např. modus ponens), teprve na kladě rozkladu věty přirozeného jazyka do takové logické formy se podle 10, zda jsou premisy pravdivé, hodnotí správný či chybný argument.

Naproti tomu naše **kunikační pojetí se zajímá o argumenty užitě komunikaci.** Argument i teze jsou pro nás **specifické textové funkce kon- étních výpovědí** (resp. jejich částí) v komunikátu. Považujeme tedy za **argumenty** jen takové výpovědi (či jejich části), které nějakým způsobem **ížíjí předem danou spornost tvrzení či pochybnost o něm** (resp. zvyšují íru přijatelnosti) a jsou důvodem, proč mluvčí něco o něčem tvrdí. Z toho vněž jasně plyne, že **argumenty musí vykazovat nižší míru spornos-**

Ponecháme nyní stranou typy argumentů, které dále liší většina teoretiků argumentace házejících z logiky a rétoriky, a to argumenty z analogie, argumenty příkladem a argumenty oritou.

ti / pochybnosti než teze, kterou podporují. Zpravidla tedy představují pouze částečnou či pravděpodobnou záruku na platnost příslušného tvrzení.

Argument z pohledu logiky budeme tedy nazývat **argumentem logickým** a argument z komunikační perspektivy **argumentem komunikačním**. **Komunikační argument představuje textovou realizaci argumentu logického**, z čehož rovněž plyne, že přejímá určitou komunikační (textovou) funkci.⁸⁶ Základní funkcí komunikačního argumentu je zvýšit míru přijatelnosti teze.

Rozdíl mezi komunikačním a logickým argumentem lze ilustrovat na příčinných souvětích. Karlík (1995) v návaznosti na německého lingvistu J. Kleina (1988) liší v případě příčinných souvětí ilokuční akt *vysvětlení proč, ospravedlnění a zdůvodnění*. Komunikační argument obsahují pouze příčinná souvětí s komunikační funkcí *zdůvodnění*. Ta se od *vysvětlení proč* a *ospravedlnění* liší právě tím, že mluvčí ví anebo předpokládá, že tvrzení věty hlavní *neбудe* bez zdůvodnění adresátem *akceptováno*. Je zde tedy mluvčím předjímana snížená míra přijatelnosti tvrzení. (V dialogických textech může navíc na spornost tvrzení či pochybnost o něm poukázat komunikační partner.) Logická pojetí by však za argument považovala i výpovědi s komunikační funkcí *vysvětlení proč* (př. *Nezaměstnanost stoupá, protože neprospívající firmy vyhlásují bankrot*) a *ospravedlnění* (př. *Já jsem vám lhal, protože jsem vás nechtěl zarmoutit*)⁸⁷ i v komunikačních situacích, kdy je faktická informace ve větě hlavní známa a snížená míra přijatelnosti tvrzení se nerealizuje.

Je nepochybné, že i tyto komunikační funkce budou hrát v textu, v němž se argumentuje, svou roli, z hlediska našeho komunikačního pojetí je však za komunikační argumenty považovat nebudeme. Jejich argumentační funkce v celém textu si blíže všimneme při analýze.

⁸⁶ Problematičnost této formulace viz níže (podkapitola Východiska analýzy).

⁸⁷ Ospravedlnění ve vedlejší větě zde nejspíš vystupuje pouze jako nepřímý argument posilující implicitní žádost o ospravedlnění oslabením negativního faktu o lži mluvčího.